

vatozottat állítja elő, 's e' részben is a' Guary-codexxal meglepőleg egyezik. Különösen: a' lágyított mássalhangzók a' tőhang' fölibe vetett ékkel fejeztetnek ki, tehát: *g*, *l'* *h*, *t*; az *sz* pusztá *z*-vel, a' *cs* az ismeretes *L* alakkal; az egyszerűített betűk mellett csak elvértve fordul elő egyszer az *ny* (nyouitottā) 's egyszer a' *ty* (atya). A' *k* a' szók' végén is mindig *k*; csak elvértve kétszer: *ocaert*; így a' *v* is mindig *u*-val, két eset hián (*vetközöt*, *vesse*). A' hangzókra nézve: ék nem fordul elő, e' helyett *g* helyen a' hangzó kettőztetetik: *faan*, *meeg*, *kedee*, *egeez*; (hibából: *igaa*, *ezeel*, *haal*, 's kell helyett ötször *keel*). Az *ö* állandóan *o*-vel fejeztetik ki; az *i* néhány-szor *y*-nal; az *u* helyett kétszer *v*, ötször *w* áll; az *ü* (ö) névadás *w*-vel iratik, sőt az *ország* (tolvajság) is *wrsag*. — A' mi a' *nyelvet* illeti, az a' dunántuli nyelvjárást tünteti elő, melly azon időben könyvnyelv volt; ehhez képest a' közép *e* *ö*-vel fejeztetik ki: *emböri* nemzetöt, *mindön*, *énneköm*, *engömet*, *lélök*, *töttem*, *vétköz* stb; ide tartozik az *i*-zés: *igy*, *igyeközzél*, *sziz*, *szilött*; a' *men-den* stb.; ide a nyílt ragozás: *hittök* és *vártok* (hittük és vártuk). Archaismus e' pár lapon csak ennyi van: *előve*, elő elé értelembe; *esmé*, *kedég*; az *es*, mint az *és* és *is* közti átmeneti forma; 's az a' gátos *demaga* ígehatározó, mégis mindazáltal értelembe. — Tartalma egy, Krisztus' halálának az emberi nem' üdvözülése' tekintetéből szükséges voltát tárgyazó elmélkedés, beszélgetésbe öltöztetve, mellyben az atya isten, ennek angyalai, Ádám, az ártallanság, a' szeretet vesznek részt. — Helyenként az irány szépen indul; 's nem tagadhatni, hogy ha az egész codex fenmaradt volna, a' nyereség nyelvtörténeti és aesthetikai tekintetben tetemes volna: így csak annak elvesztét sajnálhatni.

— Némelly belső ügyön kívül még a' következő bemutatások történtek a' *könyvtár*' számára: 1. *Ballagi Mór*cz lev. tagtól: * Magyar példabeszédek' gyűjteménye. Első kötet. Szarvas, 1850. 16r. 2. *Csatskó Imre* lev. tagtól: * Büntetőjog elemei. Pest, 1850. 3. *Jedlik Ányos* egyetemi tanártól: * Természettan elemei. Első kötet. Pest, 1850. 4. *Pauer János*tól: * A' Székesfehérvárott fölfedezett királyi sírboltról. Székesfej. 1849. 5. *Pirý Cirjék* tanártól: Erdőbényei Deák János deák-magyar szótárát 1634-ből. 6. *Reguly Antal* lev. tagtól egy csuvas nyelvtant. Kazán, 1836. 7. *Kozma*' nyomdájától ennek némelly újabb nyomtatványait. — Végre a' *kézirattár*' számára *Pauler Tivador* lev. tagtól egy 1713-ban Ahmed végszendrei török parancsnok által a' váradi tábornokhoz írt eredeti török levelet, Repicky János lev. tag magyar fordításával együtt.

KIS GYÜLÉS, SEPT. 2. 6 órakor, 1850.

(A' nyelvtudományi osztály' számára).

Nmélt. gr. Teleki József úr ö *exja*' elnöklete alatt

Jelen az osztályból *Hunfalvy*, *Lugossy*, *Mátray*, *Repicky*, lev. tt. — Más osztályokból: *Kubinyi Ágoston* tiszt. t. — *Erdy*, *Fogarassy*, *Gebhardt*, *Jerney*, *Kállay*, *Kiss K.*, *Vállas*, *Zádor* rr. tt. — *Bertha*, *Fabriczy*, *Lukács*, *Pauler*, *Széchy*, *Wargha Istv.*, *Wenzel* lev. tt. — *Toldy Ferencz* titoknak.

LUGOSSY JÓZSEF. It

a' Jancsó-gyűjteménnyel legközelebb az academia' birtokába jutott egyik ne-

vezetes kéziratot, mint az átvevő bizottmány' egyik tagja, bemutatván, fölötte a' következő értekezést olvasta fel.

Tisztelt Osztály! Academiai Elnök ö excja által a' Jancsó-féle könyvtár' átvételével megbizottak, annak kézirati között egy tisztán magyar, ívrétű codexre találtunk, melly elég érdekesnek látszott arra, hogy a' t. osztálynak némi ismertetés mellett bemutatassék; mit ezennel tenni szerencsém van.

Midőn legelőbb is fölemlítem, hogy e' codexnek hazája a' nem rég iszonyú szerencsétlenségeket szenvedett édes testvérhon, mellynek régiségi emlékeit egy szomorúan epochalis dűlás a' múlt években ismét tetemesen kevesbítette: nem kétlem hogy e' körülmény is részvét és kegyelet' érzelmeit fogja megnyerni e' ritka maradvány iránt, mellyet minő sors, 's mikor hozott ki eredeti fészkeből 's mentett meg talán vég enyészettől az ismert szorgalmas gyűjtő' biztos szekrényében? adatok' hiányában meg nem mondhatom.

És midőn azt is hozzá kell tennem, hogy ugyanezen codex, minden hihetőséggel, nem csak egyéniségének egyetlen példánya, de egész fájának 's nemének testvértelen fenmaradt hírnondója, mintegy útféli rideg síremlék múlt századokból: hagyd biztosítson ez számára kettőzött figyelmet, 's ha ismertetése közben elhalványult idők és tárgyak' omladozott aknáiba ereszkedve, unalmasb lenni kényszerülnék, kegyesen elnéző türelmet.

Igenis, magányos és már szintén porladásnak indúlt sírköve e' codex egy, a' testvérhonban, közel fél századig nem mondom virágzott, hanem magát az örökké munkás, az örökké nyugtalan emberi szellem' erőlködései által nehéz küzdelmek közt létre hozott 's fentartott maroknyi hitfelekezetnek, mellynek évlapjainkon neve is alig olvasható; részletes történetei, tanjai, viszontagságai pedig csak pár század' lefolyta után is, a' feledés' hallgató méhébe sülyedtek vissza. Miként magok a' férfiak, kiknek agyában egykor e' csodálatos tanok fogamzottak, tenyészték, megtörének végre az üldöztetés és kényszerűség' vas csapásai alatt, 's gyarlón elpártolva, vagy hősileg elhullva, képviseletlenül hagyák a' magát már külön hitvallási rangra fölvívott eszmealkotmányt: úgy azon szellemi termékek, mellyek egykor hihetően állandóbb hatásra 's tartósságra számítva hozattak általok létre, ugyanazon csapások' áldozati, a' történetesen megmaradottak vagy hűn rejtegetettek pedig később az emésztő idő' közös zsákmányi lőnek. Ez vala, t. ülés! az erdélyországi SZOMBATOSOK, vagy máskép ZSIDÓZÓK' (Sabbatharii, Judaizantes) hitfelekezete a' XVI-dik század' végéről 's a' XVII-dik' elejéről, kicsiny és üldözött, saját ömlengései szerint codexünkben:

„Gyermekded plántádat ne hagyd kiszaggatni,
Két *pogányok* között kezdettél fundálni,
Jó talpra állatni,
Örökös frigyeddel magadnak foglalni.

Illy szép móddal indúlt kis örökségedet
Ne hagyd elpusztúlni jó épületedet,
Drága szép mívedet,
Vad fáktól fojlódní ne hagyđ öröködet!“

ismét:

„Mi dolog légyen az, hogy az igazságért
Igy háborgatnak minket?
A kegyetlen sárkány maró kölkeivel
Csaknem eszen bennünket!
Ha jámborok vagyunk 's szófogadó fiak:
Üldözik életünket,
Törvényid' utáról öléssel veréssel
Akarnak vonni minket.

El kell vallásunkért atyánkat anyánkat
Hagynunk, édes földünket,
Feleségünk, fiunk, házunk, örökségünk
És minden életünket.
Sok nyomoruságot *budossal* *) kell tennünk,
Tűrnünk sok gyalázatot;
De kicsinynek véljük, csak engedd érhetnünk
Az utolsó szombatot.

Akkor békeségünk, nemes szabadságunk
Előkerül, elhittük;
Ott fizetsz minekünk, ott elégítesz meg,
Semmit nem kételkedünk.
Ott a gazdag várost minden kárainkért
Készen adod minekünk,
Akkor a *Dulótól* s fene *Kapitánytól*
Nem ijedünk, rejtezzünk.“ stb.

Ezen szombatos secta' hymnariumába tartozó zsoltárokat, énekeket 's tanvítató versezeteket őrzött meg számunkra a' kezünk alatti codex; olly maradványok, mellyeknek ritkasága felől, — saját keltök' fészkeben is, — alkalmasint előlegesen meggyőzhet bennünket az ezen felekezetnek halálos csapást adott dézsi országgyűlés' következő egyik czikkelye: „Ha kiknél, akar ecclesiastica 's akar secularis personáknál afféle könyvek, irások, és káromlásra formáltatott képek **) volnának: mindazokat a' könyveket, irásokat és képeket minden ember felkeresvén, tartozzék e' jövőendő sz. Márton' napjára a' fehérvári káptalanba ***) bévinni. Ennekutána pedig afféle könyveket, irásokat és képeket senkinek szabad ne legyen írni, nyomtatni, tartani, vagy máshonnan ez országba behozni, sub poena infidelitatis.“ Vérrrel pecsételte meg e' rettegtető végzést a' vakbuzgóság, egyikét e' szerencsétlen szombatosoknak ugyanazon országgyűlésen, állítólag mert Krisztust „ore blasphemante“ káromlotta,

*) budossal, e' h. bujdosva. Lásd e' ritka 's nevezetes alakról a' Magyar Acad. Értesítőt, 1847. I. 331. Jegyz.

**) Trinitas in effigie Cerberi, Gergonis, stb. —

***) Hol aztán az 1658-ki vész' alkalmával pusztulás' zsákmányi lőnek.

ótestamentomi modorban kövezvén agyon az istenség' ügynökévé föltolakodó böszült sokaság. — Mennél kevésbbé hihető már, hogy a' szombatosoknak folyvásti szorongatott helyzetökben nyomtatott hittani vagy szertartási könyveik lettek volna: annál közvetlenebbül veheték ostrom alá ama' megsemmisítő rendelet kézirati codexeiket; úgy hogy a' nyilvános haszonvétre rendelték közül egy is bajosan foghatta elkerülni sorsát, 's codexünk is alkalmasint csak mint magányos egyén' birtoka *) tesz kivételt az egyetemes kárhozatra szállás alól. Tekintsük meg az abimelechi könyvirtás' ezen Jothánját közelebbről.

Áll e' kézirati kötet, melly ívrétü alakjával a' nagyobb magyar codexek közt foglal helyet, öszvesen 161 levélből, tisztán 's nem ügyetlen kezekkel írva, türhetően ép állapotban; csekély hiányai azonban mind elől, mind közben itt ott mutatkoznak; vége is épen a' legfontosb tanokon szakad meg, noha itt nagyon sok aligha hiányzik, miután a' meglevő utolsó levelen az eschatologia tárgyalatván, a' codex természetileg végéhez közelgeni látszik. Két külön szakaszra oszlik, mellyeknek elseje Dávid' zsoltárinak magyar versekbeni fordítását szombatos szempontból adja 106 levelen, mellyet leírója, *Gábor deák*, következő colophonnal fejez be:

„Finis adest operis, perfecti tempore veris,
Hostis acerbus eris qui mihi amara seris.
Tu nil cum scribas, scribentem quisque cachinnas
Lector, crede, ferox: fit Deus ultor atrox.
Auctor, scriba libri vitam cum pace perennent,
Chare parens! famulis porrigere cuncta tuis.“

'S e' leonínok után: „Végezte el e' zsoltárt Nagy-Solymoson nyomorgó *Gábor deák*, az ő jóakaró és bizodalmas urának *Kis-Solymoson* lakozandó *Mátéfi Pálnak* házánál. Éltesse Isten e' könyvnek urát kit engedjen az Isten mindnyájunknak, amen. Többet akartam írni, de szánom a' papirosat.“

A' második szakasz 55 levelen a' szombatosok' hymnuszait, nev. főleg ünnepi énekeit, néhány tanvítató versezettel végül, tartalmazza; 's ha *Gábor deák* a' tavasz' évszámát nagy együgyűen mellőzi: de kiteszi azt a' vele egykorúnak látszó második író, magát 's munkáját ekként jelentvén be: „Az Istenről rendeltetett szent igaz innepeknek megszentelésére csináltatott énekek, az igaz valláson való tudós és istenfélő férfiaktól. Irattatott Kis-Solymoson Anno 1615, elkezdvén 25 die May *Váradi János* által.“ Ezt fölváltja alig 5 lapnyi munkája után *Tolnai István*, ki a' 145-dik levelen így végez: „Finis per me *Stephanum Tolnajt*, anno 1615 die 13 Dec. in aedibus generosi et honestissimi viri *Pauli Mathefi*, in minori Soly-

*) Valaha mindazáltal gyűlekezetileg is használtatott, mit az egyes számban éneklő zsoltárok mellé több ízben vetett illyforma széljegyzetek tanúsítanak: „in plurali haec dicenda cantio“ stb.

mos existenti(s). Laus et honor Regi seculorum in perpetuum Amen.“ Ide járul negyedik megnevezett közül a' 155-dik levelen : „Finis per me *Petrum Zak* juniorem, rectorem Kús-Solmosini, cum sederem tristes (így!) anno 1618.“ Ezen bejegyzésekből értjük, mikép a' codex időről időre, Kis-Solymoson lakó Mátéfi Pál, kétséggel a' szombatosok' felekezetéhez tartozó vagyonos uri ember' számára íratott, kinek, mint a' könyv' birtokosának neve a' lerongyollott táblán is föltűnik. Hihetőleg szívesen látó házánál a' helybeli és szomszéd szombatos iskolamesterek kegyelést és menedéket találván, koronként viszont a' felekezet' istentiszteletéhez tartozó énekek' lemásolásával kedveskedtek a' házi úrnak. A' vidéknek tehát szombatosok' fészkeinek kellett lennie, 's valóban a' két hazabani Solymos nevű számos helység közül egy Nagy- és Kis-Solymos közel egymáshoz, Maros és Küküllő' kies völgyében épen azon tájra esnek, hova az egykori szombatosok' gyarmatai végett a' történetírás által utasítottunk, nevezetesen Maros és Udvarhelyszékben Nagy-Ernye, Ikland, Bözöd-Újfalu' vidékére; már pedig Udvarhelyszékben, a' bözödi járásban, határosok úgy Bözöddel mint egymással a' ma is unitária egyházzal bíró Nagy- és Kis-Solymos székely-oláh falvak; határos Szent-Erzsébetfalva is a' szombatosok' legnagyobbikának majorsága. Mihez még egy tájékozást csatolhatunk codexünkben, melynek 140-dik zoltárában előforduló *hepcziher* szó mellé Gábor deák ezt jegyezvén : „*quid hoc sit vocabulum, ignoro*“ egy másik kéz így szól : „Az hopcziheren értsed az ő ellenségeinek fejét az fen megirt Döget. Újfalui Mihály deák magyarázta meg mi legyen az hopcziher, Gábor deák mi legyen nem tudta.“ Az itt diadalosan commentárázó személy ismét alig lehet más, mint bözödújfalui fi' 's talán ottani iskolamester, az akkori elnevezési szokások szerint. Ámbár tehát Mátéfi Pál, a' kegyúr iránt, ki azonban sem historiai sem irodalmi jelentékenység, közelebbi fölvilágosítás szükségeltetnék : de legalább a' codex mint másolat' keletéve, helye 's leirogatói felől a' mondottak szerint tisztában volnánk, 's megkísérthetjük annak befelelését is : hát *eredetileg* magok az itt öszveírt darabok mikor, hol és kik által készítettettek ?

A' mi először is az időkort illeti : az egyik szélső határ már meg van vetve a' másoló kezek' 1615-dik éve által, mellyen inneniek codexünk' darabjai nem lehetnek ; csak azt kell kitűznünk, melly kor az, mellynél régiebbség azoknak nem tulajdonítható ? És itt először is a' beljegyek ötlenek fel ; a' nyelv 's annak sajtásági és fordulatai, mellyek olly határozottan mutatnak a' XVII. sz. hajnalodására ; az öszveköttő hidat Telegditől Pázmánra, Károlitól Káldira, Bornemisztól Geleire olly élesen vonják, hogy néhány alább érintendő tanvitató darab' kivételével, minden más jegyek' hiányában is kénytelenítenénk korukat 1600-tól 1615-ig tűzni ki. A' dictio és verselés is Batizi és Tinódi oskolájáról Molnár Albert' tisztább formáira

e' versekben látszanak képezni az átmeneti szakot, nem is említve, hogy azon költemények, melyeknek melodiáira utasíttatnak, mint *Palatics*, *Nagy Sándor*, *Aeneas*, *Hunyady János* stb, szintén félpróbák a' nem máskénti determinálásra. Például a' nyelv, dictio és verselésre szolgáljanak:

Zsolt. 27. Szerencsémnek nehezeben — Urat megtelelem;
Uram! rajtam ellenségem — ne hagyj, légy velem!
Mert felőled kétségbe én — soha nem estem.

Zsolt. 88. Tömlöczbe, mély, sötétbe — engemet toszítál,
Halálos foglyok' helyén — mély fenékbe tartál.
Ez helyen bús haragod — rajtam keményt fekszik,
Sok habod, nagy árvized — én fejemet török.
Vetettél oly rekeszbe, — kin semmi rés nincsen,
Megveszett szemem, sírván — e' keserűsége.
Azonban én napestig — Tehozzád kiáltok,
Két kezem fölemelve — Tenéked így szólok:
„Gondolsz-e az holtakkal, — csodát téssz-e vélek?
Várod-e hogy felkelnek — és téged dicsérnek?
Jóvoltodat pokolban — valljon 's ki említi?
Kegyelmedet a sírban — valljon ki dicséri?
Barlangban, koporsóban — Te igazságot adtál
Az elfeledtek' földén — ki mondja csodádat?
Uram! én im míg élek — Tégedet dicsérlek,
Mindenütt és mindenkor — Csak néked könyörgök.
Segítséged éntőlem — Mire hogy megvontad?
Színedet elrejtötted — Lelkemet megúntad!
Én csak halok, nyomorgok — Gyermekek ulla sírok:
Mert nyavalyáim után — többet többet várok.“

Szombati ének: Áldás tőlünk neked szent atyánk ur Isten!
Hogy ingyen fölvevén helyhettél kedvedben,
Törvénynek átkából hívtál kegyelmedben,
SZent életnek utát adtad mi előnkben.
Nem mondhatjuk ugyan olly jóknak magunkat,
Mineműk Angyalid, kik állják kapudat,
De halálos büntől óvjuk mimagunkat,
Mert te szerzésidben foglaltuk dolgunkat.
Ne utálj meg minket fogyatkozásinkért,
Sőt inkább azokat te áldott nevedért
Tisztítsd ki belőlünk, 's tökéletességet
Adj, kivel vehessük az örök életet.
Jobbulván tessék meg, hogy fiaid vagyunk,
Rólad neveztetünk, te előtted járunk.
Te légy mi életünk 's minden dicséretünk,
Vigasságunk benned legyen és örömünk.
Illyen tőled tanult drága tudományban
Sem jobbra sem balra világgal indulván,
Megmaradunk te szent segítségéd után,
Kereszt- háborúság viselések után.
Te nagy szent nevednek legyen dicsősége
Tőlünk 's híveidtől most 's minden időben,
Sőt mind mennyen földön vizen, hire neve
Felségesen légyen mindenütt terjedve.

Újhold ünnepén: Válva csodahű szolgája Istennek
 Hold csillaga, — nagy példája mindennek,
 Mert pontját is neki adott tisztinek
 Teljesíti: tanuság embereknek.
 Legyezi ég alját kedves szelével,
 Hüvesíti kedves természetivel,
 Forró csillagok langját ez veri el,
 Üdö előtt ég alja ne vesszen el.
 Oszlja üdöt bizonyos határokra,
 Esztendőre, hóra, hétre és napra,
 Földön vizen mondhatatlan hatalma,
 Tengert tisztít, busít, — áraszt, apasztja.
 Noha alsó egén ennek szállása,
 De nyolczad Ég' tizenkét jegyét futja;
 Tizenkétszer esztendő az eljárja,
 Kit Nap, esztendő, — más (t. i. bujdosó) harminczig vonja.
 Ragaszkodjunk csak az Úrhoz éltünkben,
 Szívünk felemelve kérjük szentségben:
 Sok újhold után vigyen olly életben,
 Hol újult hold fénye többé ne kelljen.

Ki nem venné ezekben észre XVII-dik századi irodalmi virágzásunk' nyíló kelyhét, ki nem érzene zsenge illatját? Kivételt látszanak tenni, 's valamivel korábbiakként tünnek fel a' codex' végén levő néhány hitágazat-vítható darabok, melyekben a' pongyola rimetlenség, nyelv és verselési darabosság, a' harczias modor, epés és gúnyos dohogás a' többi, kivált hatalmasb hitfelekezetek ellen, valamivel korábbi szakra, 's épen a' keletkező felekezet' első küzdelmeire vezetik vissza az olvasót, 's a' Molnár Albert által *Annus jubilaeus*-ában 1618-ban régibb nyomtatványokból kiadott hat reformatio' hajnalakori tanvítató 's védő versezetre, melyek a' XVI. század' közepéről datálvák, élénken emlékeztetik. Valóban, a' dolog' természete hozza magával, hogy ellenséges elemek közt születő felekezet' legkorábbi nyilatkozásai metszőleg viseljék magokon a' polemia és apologia' bélyegeit, midőn a' vezéreknek híveik' meggyőződését ismét féltetniök, az elhagyott hit' széttépett panorámája helyett az új tanok' észszerűségének mutogatásában kárpótlást nyújtaniok, 's egyszersmind a' megtámadások ellen kezökbe kész fegyvert szolgáltatniok kellett. Később, midőn a' felekezet magát megalapítá, 's az első megrohanások elcsilapodtak, — mikor az atyák' vallását a' fiak már megszokott tulajdonukként öröklék, legalább a' liturgiából mindinkább elmarad a' marakodó önigazlás, a' szónoklatok békésb, erkölcsiesb színt öltenek, az egyházi énekek, elhagyván az ellenvéleményűekkel való vesződést, magasb irányban fordítják röptüket a' vallás' örök fenséges tárgyai felé. Így volt ez a' keresztyén-ség' első fölvirultakor, így a' reformatio' korányában, így a' maroknyi szombatosoknál is azon különbséggel, hogy e' felekezet' ephemer éltében, hol kezdet és vég csaknem egymást éri, öszvefolynak a' fejlődés' szakai, 's mint a' fordítók' éghajlata alatt, bimbók és gyü-

mölcsök egyazon törzsön mutatkoznak. Milly hátramaradottságot a' formában láttatnak a' főntebb idézett csinos versek mögött következő fanyarságok :

Honnét vagyon ez nagy ártalmas és veszedelmes dolog?
 Nagy Úr Isten! azt jól tudjuk mi, hogy nem te akaratod,
 Hogy gonosz világ így eltávozott te szent Felségedtől.
 Te szent fiadnak igaz vallását mind vissza forgatja,
 Hamissan abból önnön magának szabadságot vészen
 Testi életre, és mindenféle nagy sok gonoszságra.
 Így rajtok telik az, mit Krisztus mond Farizéusoknak
 Ti sem mentek bé, sőt azokat is a' kik bemennének
 Nem bocsátjátok, ti képmutató álnokok, gonoszok!
 Minap támadott pápa, Calvinus, Lutter és a' többi
 Mindenik úgy, mint bálványimádó, az ő gondolatját
 Követé, és azt erőség gyanánt felettébb vitatja.
 Ősök' nyomdokát pogányi módra vakságban követik,
 Olasz nemzetnek bolond szerzését az mellett követik
 Az pápaságnak heábavaló nagy sok találmányit. 'stb

's mégis e' faragatlan alakokban nem annyira kor- mint csupán min-
 tabeli eltérést lehet megállapítanunk, 's keltöket a' XVI-dik század'
 alkonyánál, mellyen túl, mint ezennel meglátjuk, maga a' felekezet'
 eredete sem terjed, főlebb vinnünk nem szabad.

Az úgynevezett *zsidózás* korántsem fajilag, hanem csak hit-
 tanilag értendő; Szombatosinknak, a' tetétől talpig tősgyökeres szé-
 kely-magyaroknak a' zsidó néppel semmi fajbeli közük nincs, mint
 már Otrokocsi is megjegyzi, felölök szóló pár meddő sorában: „*Hun-
 garos se dici volunt, et omnino lingua utuntur hungarica.*“ A' ro-
 konság közöttök csak hitágazati; de az elv és szellemnek hatalma a'
 vér és ösztön fölött, az elnevezést eléggé igazolja. Mi szükség tehát
 zsidózóink, 's másfelől Thalmis, Zsidóvár, Jenő, Toroczko stb kö-
 vetelt őszizraelita lakosi, vagy Dekebal' zsidó bányászai közt szőni
 az egybefüggés' fonalát? mi szükség ott képtelenül keresni vérro-
 konságot, hol a' kérdéses tünemény lélektanilag is megfejtethető? De
 közgyarlóság: óvilági feneket keríteni a' legegyszerűbb tárgyoknak
 's a' tudós homlok' phylacteriumát hallatlan dolgok' hallatásával szé-
 lesbíteni meg. Egészen szükségtelen a' IV. 's V. századi, Sabbathius,
 zsidó-novatianus papról nevezett, *sabbathianus*okra menni is visz-
 sza; mert bár tanaiknak zsidózóinkéival némi egybevágása ötlük föl:
 de ama' régi felekezet' kora kienyészte és ezen mi XVI—XVII. szá-
 zadi zsidózóink' föltunte között egész sor század' félbeszakasztó né-
 masága fekszik végig, tiltakozva a' szellemi fonalnak historiai egy-
 befüggésen túl terjesztése ellen. Vagynak, kik ezen szombatosink'
 eredetét a' reformatio' korára vivén vissza, 1530. körül Csehország-
 ban szülemlettnek 's onnan szétterjedettnek vélik; 's mi sem tagad-
 juk a' cseh szombatosok' ez idő tájbani léteztét, kik Lányi szerint
 „*olly valósággal tartják meg a' szombat' ünnepét, hogy ha szemükbe*

találna mi esni, sem vennék ki azon a napon;“ azonban erdélyi szombatosink' amazokkali egybefüggésére gyenge nyomokat is alig találván, a' szombatosság' eredetét Erdélyben szintén honosnak, 's külső befolyás nélkül is egyedül az emberi lélek' gondolkodási meneteléből kimagyarázhatónak, hiszem. Természetes ugyanis, hogy az Unitarismus a' maga fő támaszát az ószövetségben, amaz évezredek által megszentelt 's magok a' keresztyénektől is tisztelt tekintélyben keresse, mellyben midőn az egy igaz Isten' eszméjét olly kívánsághoz képest kedvezőleg látja fölállítva, mindinkább hajoljon annak egyéb részeiben elfogadására is, azon módosításokkal, melylyeket a' már tizenhat százados keresztyénségnek 's anyae gyháza a' socinianismusnak reá szükségkép gyakorolnia kellett, hogy haladási irányát 's leányi kegyeletét egyszersmind tanusítsa, 's úgy a' keresztyénség' kebléből teljes száműzetését, mint a' nagyon gyűlölt 's megvetett merev zsidósághoz egyenes csatlakozásnak vádját kikerülje; 's kész azonnal, némelly koreszmék — mint a' chiliasmus — hozzáunkáltával, a' codexünk' értelmébeni szombatosság, — mint már a' rozszlelkű Blandrata országgyűlésen megjövendőlte az egységet a' háromság' ellenében következetesen élreállító szerencsétlen Dávidfinak: „*ti visszamentek*“ ugymond „*a' zsidó vallásra*“ sőt később nyilván is vádolta őt azzal „*hogy Krisztust elhagyván, Mózeszt akarná behozni az ekklézsiába 's azzal együtt a' zsidó vallást.*“ E' lehozás tökéletesen egyez a' historiai adatokkal is, mellyek a' szombatosság' szökpontjaul Dávidfi' kárhoztatott véleményét tűzik ki, a' zsidózókat kezdetben egyenesen *Davidistáknak* 's *Ferenczistáknak* czímezik, 's 1579. előtt semmi nyomát az erdélyi judaizációnak meg nem engedik. Illy alakban adja elő a' szombatosok' keletkezését az öreg orthodox Geleji Katona István is, a' szombatosok' félelmes ellene 's végre is szerencsés megbuktatója, „*Titkok' titka*“ című munkájának (Gyulafehérv. 1645. 4r.) előbeszédében: „Ezekvel (Servet Mihály és Gentilis Bálint) egy ebfutáson lévén Blandrata György, féle azon, hogy őtet is azon *sedora* vonják; elveté magát, 's ide Erdély felé tartá a' lov száját, és magát, mint olasz ravasz, orvosi doktorságnak színe alatt a' szegény ifju Szapolyai János, akkori erdélyi fejedelem mellé színlé, — 's mesterkedvén rajta, ragadékony ruhét másokra is miként dörgölhetné, legelsőben is Dávid Ferenczet, kolozsvári plebánust, az erdélyi ekklézsiákban majd nevezetesb, 's a' fejedelem előtt is igen *intro* embert, sarkallá meg, — és azt inárról leütven, ketten osztán a' tanácstalan és ítéletlen ifjat elbóditák, melléjek vonák, és véle azt a' káromkodó vélekedést *recepta religióvá* téteték. És mivel az együgyü község egy olyan, mint a' nap után járó fűv, és az ő fejedelmének példájához szokta magát alkalmaztatni a' rozszban főbbképen: midőn ez országbeli nép is azt eszében vötte volna, ottan mint a' goromba juhok a' mételyre, annak a' lelki mételynek bevételetésére úgy rohana. . . . De itt is, mint szintén

egyébütt, az a' dögleletesség csak meddig is határában nem marada, hanem ad sui perfectionem, az ő tökéletes teljességére és végső czéljára: az atheismusra tudniillik és judaizmusra inclinála, hanyatlék és fordula; mert Dávid Ferencz a' mesterénél Blandratánál bölcsebb lenni akarván, elébb mene az agyban 's azt kezdé rebesgetni, hogy a' Krisztust még csak isteni névvel se kellessék illetni, sem pedig a' könyörgésben imádni, vagy segítségül hívni. Blandrata ez ötöle behozatott éktelen tudománynak olyan csudás fajzatjától ugyan megrettene; és látván, hogy minden istennélkülvalóság és zsidózás jövine ki belőle, a' mint meg is lőn: Ferencz ellen támada, és ellenben, a' mint tőle lehete, erősen állatá, hogy a' Krisztus, haszintén nem természet szerint való örök Isten is, de az Atyától üdö szerint való Istenvé tététt, és isteni erővel, méltósággal és bölcseséggel és tiszteséggel felékesítetett, és ez okon az Atya után imádatnia is kell, ha nem directe is, de indirecte. E' felett disputatióban keveredének, (mellynek következtében) a' tordai közönséges gyűlés 1579. eszt. 27. april. veszett Ferenczet megsententiázá, és fogságra Déva' várában viteté, a' holott bolondhagymázban esvén meg is hala. Oh vajha Dávid Ferenczvel együtt az a' Krisztusnak méltóságos személye ellen való vakmerő káromkodás e' szegény hazában megholt volna! sok eláztatott együgyű lelkek még a' pokol küszöbéről visszarántathattak volna. De ötöt az ő követői nagy martyrnak tartván, hamis értelmébe annál inkább megkeményedének és mintegy megfeneklének. Sőt nagy sokan közölők e' dologban elébb is menvén, zsidózásban fűződözének..... ugyannyira, hogy a' Socinus' jövendölése rajtok vastagon beteljesedék: hogy a' Krisztusnak nem-imádatásából, mellyet Dávid Ferencz állatott, hamar üdön atheismus és judaismus fogna kijövní. — Ennek a' veszedelmes sectának ez hazából való kiirtásában a' dicséretes emlékezetű Bethlen Gábor fejedelem urunk ő Felsége, az ő Istenhez 's annak igaz tiszteletéhez való szokott kegyessége szerint szorgalmatosan igyekezett 's nem akarván azt tovább sok lelkeknek kárhozatjokra országában szenvednie, annak követőit az nemes országgal együtt az itt való fehérvári gyűlésben a. Chr. 1618 megsententiáztatá. De ők álnoksággal élvén, magokat ottan az Blandratisták közé ögyelíték, és azoknak holnuk, palástjok alatt, nagy fautorik levén, békével maradának, — szintén úgy cselekedvén, mint a' Samaritanusok, kik a' boldog állapotban a' zsidókkal farkasnyakat vontak, 's a' szoros ügyben pedig ottan azokhoz sűdörítettek, és magokat zsidóknak lenni tettették. Ugy ezek is noha a' Blandratistáktól különszakadtanak: mindazáltal, mihelyt érzették a' sáfrányillatot, ottan azokval öszveczimboráltak. Öszve is illettek pedig igen, mert ötölők fajzottak, és hozzájuk állván, csak ad suum principium redeáltak, 's ismét állapotjuk megcsendesedvén 's szemügyet vevén, azon előbbi utjokra visszatértek, és szívünknek nagy keserűségével sok hívékeny elméket meg-

vesztegetének, mindaddig is, míg Isten sz. lelkének indításából Ngod (I. Rákóczi Gy.) kegyes szorgalmatossága és bölcs gondviselése által a' dézsi gyűlésben fel nem circáltatának, és a' Blandratistáktól, avagy a' mint méltatlanul neveztetnek, unitariusoktól elszakasztatván, nem convincáltatának; a' melly önekiek az üdvösséges megtérésre nagy jó alkalmatosság lön.“

E' classicus szavakból érthető, mikép az erdélyi zsidózók' eredete Dávidfi' eseténél nem régibb, — 's itt még a' magyarhoni unitária ekkléziák' zsidózásrai hajlamának függőben levő kérdése sem okoz fölvetelünkben hízagot; — mert hogy Karádi Pál, Válaszuti Gergely 's más magyarországi unitárius jelesbek Dávidfit pártolták 's elárultatásaért az erdélyi atyafiaknak keserű szemrehányásokat tettek, adatok szerint bizonyos, — de önálok talált-e további melegengetésre 's végre judaizmus' alakjában kifejlésre Dávidfi' eszméalkotványa, 's így szökkent be bátorítólag a' csüggedő erdélyiek közé? vagy Dávidfi' erdélyi tisztelői, mesterök' tanait hűn rejtegetők, kedvezőbb napok' derültekor magok' oktából fejtették azt ki? nincs kinyomozva, 's állításunk' lényegén mitsem is változtatna. Géczí' kormányzatának aurea aetasa kedvezett a' lelkiösmeret' szabadságának; a' vérszopó Báthori Zsigmondnak nem volt gondja hitüldözésre, Erdélynek ezt követő borzalmas korszaka inkább segítette mint nyomta a' áitokban tenyésző judaismust, mignem Bocskai Istvánnál *egy nagy ember* nyilatkozván a' szerény felekezet mellett, az folyvásti gyarapodást vön, — és ámbár új hitfelekezetet behozni a' négy receptán kívül, világosan ellenkezett az országos törvényekkel: mégis a' fejedelmek 's országgyűlések, az előnyben levő papság' sürgetése' daczára is, csak simogatva bántak vele 's inkább fenyegetéssel mint tettel léptek fel ellenében. Báthori Gábor alatt a' Beszterczén 1610. mart. 25. tartott országgyűlés elég lágyan mozdít e' tárgyban 's minden további eredmény nélkül hangzik el. „Vagynak“ úgymond „so- kan ez országban, kik nem tartván az religióban való innovatiók ellen emanálatott articulusokhoz magokat, az innovátiótól nem szűnnek, hanem zsidó hitet és zsidó ritusokat követvén, Isten ellen való káromlásokat szólnak; tetszett azért országul, hogy efféle religiön valókat az jövődő gyűlésre citáltassa Felséged, holott ha ad melio- rem mentem nem redeálnak, törvény szerint büntetessenek; interim az papok, kik káromlásokat szólottak, tisztéséges custodia alatt tartassanak.“ Bethlen Gábor 1618. oct. 4. tartott országgyűlésen maga lép fel kemény propositióval, melly fölött a' fogalmazó' tolla lelki kevélység' színzetét öntötte el, — 's miután előadja, mint áll neki, Istentől földi istenné rendelt fejedelemnek tisztében ő Felsége igaz tiszteletét védelmezni, az országnak pedig őt ebben, Isten' retentő boszuja' elkerülése végett híven támogatni, többek közt így szól: „Mi azért, efféle istenkáromló sectáknak birodalmunkból való kitisztításában fejedelmi tisztünk szerint procedálni akarván, mind-

azáltal Kglteknek elsőben akartuk hirrre adni, intvén szeretettel, velünk együtt Istenhez való igaz zelusát megmutatván ezen gyűlésünkben, szorgalmasan keresse ki afféle sectáknak auctorit, promotorit fautorival együtt, és büntetetlen ne szenvedjük; sőt az régi szent királyok' decretumi szerint Kegyelmetek is végezzen olly módon erről, hogy ha kik publice avagy privatim, akar tanítók 's akar egyéb rendek az recepta religiön kívül való sectákban találtatnak, most és ennekutána is, minden kedvezés nélkül büntetessenek mind személyekben mind javukban, — és a' Kgltek végezése legyen perpetuum decretum. Hogy így az felséges Istennek méltán felgerjedett haragját mitigálhassuk, külső országokban is felőlünk a' sokféle *vallatok* miatt költ gyalázatos hírünk nevünk aboleáltassék. Az Istenét így elsőben megadván, annakutána Kgltek is boldogul fordíthatja elméjét egyéb előtte való szükséges dolgok' végzésére.“ Határozat lön, hogy ő Nga maga hatalmaztassék fel directora által a' karácsonyig meg nem töröknek citáltatására 's megbüntetésére. Hihetően e' korlátlan megbízatást megsokallván 's keserülvén az 1622. sept. 29. Beszterczére gyűlt rendek, ítéletöket ugyan vissza nem vonják, de a' bűnösök' „convincálását ad juris ordinem“ utasíttatni kívánják. További eredmény nélküli lön a' secta' zaklatása mind ezen elszámált, mind 1618. nov. 11. Erdőszentgyörgyön, 's Rákóczi által 1635. maj. 13. Fehérvárott az unitárius és református püspökök' sürgetésére tartott gyűléseken; mígnem végre, magában az unitária egyház' kebelében támadt *Szörös Mátyás*-féle villongások alkalmat adnak a' szegény zsidózóknak 1638-dik évben apr. 23. Fehérváron tartott országgyűlésen a' *dézsi*, *julius*' első napjáni híres „*complanatióra*“ lett személy szerinti kihívására 's a' secta' ez úttali eltörlesztésére. Melly felett Geleji Katona következőleg ömledezik: „A' zsidózókat, kik annakeselőtte magokról a' sententiát mesterségesen elhárították vala, Ngod hevenyében fogá, és semmi cavillálások nem használván, convincáltatá, noha olly keresztyéni kegyelmességgel, hogy egyen kívül, kit másoknak is rémulésekre, Krisztus urunk ellen való iszonyatos káromkodásaért, igaz törvény szerint kövekkel agyon verete *), mindeneknek — megtérés *conditio*ja alatt — megengede, mellyre képest minden egyéb külső károkat nyereségnek tarták. És így Isten' kegyelmességéből azok is Ngod által Krisztus' ellenségeiből ő híveivé lőnek 's az ekklezsia öregbedék vélek, kik mostan Ngodért, hogy

*) A' *Siralmas Krónika* e' szegény megkövezettet kolozsvári ötvös mesternek mondja 's *Torockai Máténak* nevezi. Így járt Magyarországon Alvinczi György nagyharsányi fi is, ki Vörösmarti Illés püspök' idejében szóbeli vetély által meggyőzetvén, mint szentháromságtagadó felakasztatott; kinek is embertelen kivégeztetéseért a' török basa (zsarlásvágyból-e, vagy emberségesb szív' ösztönéből?) a' Baranyaságot roppant pénzdíjra 's évenkénti adóra büntette. — Az illy Servetféle jelenések becsületére egyik felekezetnek, úgy fejedelemnek sem válhatnak.

öket abból az vakságból kivötte, Istent imádnak, 's a' melly üdvöséges tudományt akkor féltökben és mintegy kénytelenségből bévöttek volt, most immár azt önkényöken és szívöknek nagy örvendezésével tartják és vallják. "Mit Katona szépitgetve ad elő, meztelenebb igazsággal vallja be Szalárdi János történetirónk 's Haller Gábor' naplója, látnunk engedvén, milly durva erőszak és zsarnoki önkény üzte itt játékát a' kegyes térítgetés' színe alatt. A' szegény zsidózók már a' gyűlés' folytában baromcsorhaként rekesztettek be a' dézsi pusztá templomba 's magányos házak' pinczéibe; majd halállal és élethossziglani börtönnel fenyegetve „*súzáneként és másfélszázaneként*“ hurczoltattak Várad, Székelyhíd, Jenő, Déva, Szamosújvár, Kövár és Fogaras' tömlöczeibe, úgyhogy „*vasakat is alig győznének kovácsolni nekik*“, 's kemény sánczmunkával sanyargattattak mindaddig, míg hitöket megtagadván, a' recepta religiók' valamelyikére térésök felől hitlevelet nem adtak; -- önkényt értetvén, hogy ez időben Erdély „orthodoxus“ püspökei az „ég' kulcsainál fogva“ a' buzgó fejdelmekre (Alvinczi és Dayka Bethlenre, Meggyesi és Geleji a' Rákócziakra, Tophaeus Apafira stb.) nagy befolyást gyakorolván *), valamint a' türelmetlenség' jeleneteinek nagy része ezeket illeti **), úgy arról is gondoskodtak, hogy a' szombatosok a' rokon unitarismus helyett az uralkodó felekezetbe lépjenek ki; a' honnan Meggyesi Pál Váradon két hónap múlva maga harminczötöt keresztelt ki közölök. Jóságaik azonban még a' megtérteknek sem adattak többé vissza.

Kik által készítették codexünk' darabjai? szintén nem lehet egyenesen befelelnünk. Szerző' neve, valamint a' kelet' éve sincs csak egyetlen darab fölő jegyezve is, vagy vég strophájában, mint azon kortól még várhatnók, kifejezve; cím és véglap, melyekből talán okulhatnánk, mint mondaték, hiányzanak. Az egész első részben, t. i. a' zsoldárok' könyvében, igaz, hogy a' versfők jelentékenyek, de soha nem a' szerzőre, vagy inkább fordítóra, hanem a' tartalomra vonatkozó, 's rövid, jellemzetes, gnómaszerű tanúságot adók, millyenek például: *Istenről ég 's ige szöl* (19), — *Ország'*

*) A' fejdelmek' gyengeségének az udvari papság általi fölhasználtatása, fájdalom! minden kor és felekezethöl ismeretes: *iliacos intra* . . . Így a' hatalmas Késerei Dayka János országos böjtöt 's vezeklést akarván hirdettetni, midőn a' fejedelem Bethlen Gábor akadékoskodnék „*merő azon ambrosiusi lélekkel a' fejedelmet megintette, hogy nem csak bevésse másokkal, hanem magán és egész udvara népén kezdje el, mint a' Ninive' királya, minél hamarább; — a' ki egyebekben első a' nép között, légyen ebben is. A' mellyet véghez is vitt a' fejedelem nagy maga megalázásával.*“

**) Maga a' derék Melius, egy unicumának előbeszédében nem irtózik, hihetően a' genfi példa által félrevezetve, Isten' áldásával buzdítani a' híveket a' szentháromságellenzők' megégetésére, megöldöklésére, „*mint Illiés le vagata az Bal Papiayt. Mint Isten mongia: hog meg oelliek az eretnekeket*“ (*Igaz zent írásbol ki szedett enek. Debrec. 1570. 8r. Az academia' könyvtárában*).

javán örülj (21), — *Patvartól ójj* (26), — *Tarts meg* (28), — *Síralom* (137), — *Édes az haza* (126), — *A' szent föld és terem-
tés felől* (136), — *Ha máskor, ma is* (60), — *Közbátorság* (62), —
Békeség bőség (64), — *Künn ben jól* (128), — *Öröm veszély
után* (27), — *Király és ország* (144), — *Atyák! ez törvénytek,
tanítsátok gyermekteket így* (78), — *Innepet szentelj* (42), — *Jól
tött, jó légy* (111), — *Uj fejedelemért a' nép* (72), — *Likba szorúlt*
(143), — 'stb.: mi is illy tisztán 's következetesen kivíve semmi más
munkában nem található, de historiai adatot keresőnek épen nem
kellemes tünemény. Ez sem egészen meddő azonban tanuságtól, újj-
mutatásul szolgálván mintegy arra, hogy *az egész fordítás egy és
ugyanazon egyén' következetesen kivitt munkája*; — továbbá, hogy
a' fordítónak nem csak zsidózónak, de valóban *zsidó nyelvet értőnek*
kellett lennie, mivel ezen rövid versfők olly nyilván héber típuszu-
ak, hogy azt kell mondanunk, mikép vagy egyenesen e' nyelv'
gyöngyeiből szedegetvék, vagy legalább azok' szellemében készül-
vék, 's magyarul írvák bár, de zsidóul gondolvák. péld. *Isten ve-
lünk* = עִמּוֹנָאֵל, *Békeség bőség* = שְׁלֵם וְרוֹחַן, — *Veled az Úr* =
יְהוָה עִמָּךְ, — *Úr vagyok* = אֲנִי יְהוָה, — *Az Úr én pásztorom,
nem fogyatkozom* = יְהוָה רֹעִי לֹא אֲחַפֵּר, — *Mit félsz ha jó vagy
's voltál?* = כִּדְוַע תִּירָא אִם טוֹב אַתָּה וְדָוִיתָ הָ טוֹב 'stb. A' más-
odik részben azonban, nevezetesen az innepi himnuszok közt még
is találtatnak némelly versfőkben szerzők' nevei, de melyek egész-
ben ismeretlenek, mint *Bőkényi János*, szerzője két szombatnapi
éneknek, — *Alvinczi Énók*, egy szombatinak, *Pankotai Tamás* egy
újhold-innepinek. Magok e' nevek mindazáltal, erdélyi helységne-
vekre utalván, a' mondottakat erdélyi magyar fiakká bélyegzik. Csu-
pán egygyel találkozunk, történet 's irodalomban némileg ismeretes-
sel, kinek két versfőben latinosan kifejezett neve *Péchy Simon*, egyik
helyen megtoldva ezzel: *Boem.* = Bohemus. Elmondom, mit e' ne-
vezetes, de már nagyrészt feledésbe sülyedt férfiről a' kezemhez
juthatott adatok, különösen Szalárdi' siralmas Magyar Krónikája,
Kemény János fejedelem' önéletirata, Bod, Benkő és A. R. Székely
Sándor után tudunk.

Péchy Simon, Kemény szerint Rumynál, magyarországi, ne-
vezetesen pécsi származásu, alacsony sorsu szüléktől — Kemény
szücsmesternek mondja atyját, — mit nem nehéz azon körülmény-
nyel egyeztetnünk, miszerint Péchy magát a' versfőben bohemus-
nak nevezi, hihető levén, hogy amaz apa Csehországból bevándor-
lott mesterember volt, 's épen ez okon települt az antitrinitariusok-
tól akkoriban hemzseggő Pécsre; mi által indokolva látjuk Simonunk'
egész életirányát 's működését, ki midőn később a' zsidózók' élére
állott, csak gyermekevei' vallásának 's hajlaminak áldozott. Hihetően
hitfelekezeti nézet vonta az ifjat Erdélybe is, a' kolozs-óvári unitá-
riusok' oskolájába, honnan mint oskolatanító elébb a' szenterzsébeti

unitáriusok' aloskolájába, majd jóltevők' segedelmezése által külszági egyetemekre menvén, magát a' keleti nyelvek mellett minden tudományokban sokoldalulag tőkélyesítette. Egyike ő Erdély' azon kitünőbb szellemeinek, kiknek ifjuságáról a' nagy gubernator Géczi János alatt a' kis hazára derült medicisi arany korszak' sugarai verődtek vissza, mely korszakát Erdélynek érzékeny ecsettel rajzolja Bod Polycarpusában: „Ennek igazgatása alatt, úgymond, az országban jó békeség és az ekklezsiában vala' szép csendesség. El is szaporodtak vala mind az tudós emberek, 's mind az sokat hallott látott jó hazafiak; az ország is, nem nyomdosván az ellenség' lova' patkója, igen elgazdagodott vala. Urak és nemesek' gyermekeik Pata-viumba, Bononiába, Párisba, Londonba, Genévába, Argentínába, vitebergai, heidelbergai oskolákba, udvarokba, országokba, a' látásért, hallásért, tanulásért elmennek vala; úgyhogy annyi tanult, tudós nemesi és uri rend egyszer mint akkor e' kicsiny hazában nem találtatott.“ Hazajövéen Simon, nagy tehetségei, nyelvekbeni ritka jártassága, — ugymint a' ki a' német, latin 's görögön kívül a' *héber, rabbin, arab, török és perzsa* nyelveket jobbára önszorgalmával magáévá tette, — mint szintén tekintélyes külseje 's tisztes modorai csakhamar fényes előmenetel' pályáját nyitották előtte. Bocskaínak kedvességét megnyervén — mert Kemény szerint „*mind hadi, mind országos és törvényes dolgokban, tractákban expertus ember vala*“ csak hamar a' fejedelem' titoknokává lön, nőül Kornizs Farkas' leányát Juditot vette, 's fényben, gazdagságban, tekintélyben naponként nevedett, úgy hogy Bethlen Gábor alatt gyönyörű birtoka, — hova Bánd, Radnót, Szentpéter, Szentmárton, Szent-Erzsébet 's Balázsfalva is tartoztak, már 70 falura ment, maga az ország' főkorlátnokságára léptetett 's Kemény János' szép bizonyossága szerint „*a fejedelem birodalmában legnagyobb ember volt.*“ Irói munkássága' zsengejét illy czimmel: „*A szent atyákból (Talmud) kieszedegetett tanuságok, — magyarra zsidóból fordítottatott magyarázatjával együtt Pécsi Simontól, az Isten törvényét szerető atyafiak (szombatosok) kedvéért és épületekért,*“ melyet még Heidelbergben szerzett, sógorának (affini suo), hidvégi Mikó Ferencznek *) Erdély' legnevesb unitarius nagyjának ajánlotta, kiről meg van jegyezve, mikép az unitarismus mellett más felekezetek' hitágazatiból, igen hihetően a' szombatosokéiból, ízlése 's meggyőződése szerint kieszemelt saját eclecticus hitvallást alkotott magának. E' munkát Horányi, Sándor és Jankovics a' nyomtatványok' sorába veszik fel;

*) Épen mivel sógorának 's nem vérrokonának nevezi Mikót, nem következtethetjük Bod Péterrel (M. Athen. I. 224), kit Horányi még csodálatosabban félreértett („Opusculum hoc . . . concinnavit eum in finem, ut demonstraret originem suam non esse rusticam et obscuram.“ Mem. Hung. T. III. p. 77.), Kemény' előadása' valótlanságát Simonunk' alacsony származása felől. Affinise neijéről volt.

Bod' szavaiból azonban, mellyeken amazok építenek, inkább kéziratban maradt a jö ki. Jeles szolgálatai 's a' fejedelmek' oldala melletti nélkülözhetlensége azt eszközölték, hogy nem csak személyében elnézetelt zsidózási gyarlósága, hanem kedvéért a' szombatosok' — bár ország' törvénye szerint tilalmas — felekezete is a' nyilvános üldözéstől soká megkiméltetett. De később, úgy látszik, elkapá őt szerencséje, 's olly dolgokba készte vegyülni, mellyek vesztét okozák, 's innen mondatik felöle, hogy ő „a' fejedelem mellett igen veszélyes és sok törvényteleniségekre ingerlő tanácsos ember volt.“ Majd több rendbeli gyanuba esett: mintha t. i. a' császártól 40,000 tallérnyi megvesztegetéspénzt fogadott volna el; ismét V. Fridrik' segítségére (1620) 3000-nyi haddal küldetvén, rozszlelkü késedelmzése által annak meggyőzetésének egyik oka lett volna. Romlásának kezdetét Kemény következőleg festi: „ő inventiója volt az *honestia custodia*, mellyben nyaka szakadott azután; mert a' fejedelmi gratiával abutálván, annyira felfuvalkodott volt, hogy a' fejedelmet is már contemnálni kezdvén, és minden előmenetleit magának tulajdonítván, a' fejedelem is mint virtuosus ember nem szenvedte társat, hanem megfogatá, és a' maga inventiója szerint néhány esztendeig sub *honestia custodia* fogva tartatta Kővárban és későre kezesség alatt elbocsátták. Bethlen Gábor halála után lett változásban ismét kezd vala lábra állani“. . . 's nevével ismét Erdély' nagyjai közt találkozunk; többek közt a' borosjenői táborban, Rákóczi' sátorában, ő válaszol az ország' nevében a' török parlamentiainak, mivelhogy Szalárdi szerint „az urak között is régibb, és cancelláriusság-viselt nagy előment tanács, becsületes megöszült személy volna.“ De majd a' dézsi zsinatban 1638 jul. 12. „propter judaismum convincáltatván; leányival együtt notáztatott,“ 's javaitól megfosztatván, mindaddig tömlöczöztetett, mígnem magát („Isten ő Felsége tudja, szívből-e?“ *Szalárdi*.) a' reformált egyházhoz vallotta. Ekkor elbocsáttatván, Szentkeresztben, melly temérdek jószágai közül 75 ház jobbágygyal egyedül adatott neki vissza, vonta meg magát; hol is magányában a' *zsidó biblia' magyarra áttételében foglalkozott*, mellybe bele is halt. Vele együtt enyészett el Szent-Erzsébeten azon szép iskola is, mellynek ő ifju korában mestere, később a' szombatos felekezet' érdekében bőkezű földesura, 's halálaig fentartója volt. Egy leányát a' kegyes Lorántfi Zsuzsánna fejedelemnő tartotta udvarában, 's kedvelt emberéhez, Gyulai Ferenczhez, kit később is kegyeivel halmozott, adván nőül, ugyanakkor atyja' némelly részjószaigaival, mint Andrásfalvával, jegyajándéku megboldogította.

Hoszasznak kellett lennem Péchy' élete' rajzában, nem csak mert ha Erdély' szombatosiról emlékezünk, Péchy Simon' hatalmas egyénisége szinte egyedül nyulik fel a' kisdéd felekezetből a' histo-

ria' láthatására *) : hanem mert bár codexünkben nevét világosan csak két darab viseli, de annak legnagyobb részének szerzőjeül nem ok nélkül tekintendő. Vessük össze ugyanis codexünk' első és nagyobb darabjának a' zsoltárkönyvnek nyelvét, írályát 's versszerkezetét a' Péchy' nevét viselő két hymnuszéval: nem lehet a' benső nagy hasonlatosságot közöttük fel nem ismernünk. Gábor deák másoló is, midőn önmaga mint *scriba* mellett a' könyv „*authorát*“ is élteti, hihetően a' szomszéd falvak' tudós és bőkezű földesurára, az ország' híres korlárnokára czéloz, kit megnevezni sem vél szükségesnek. De ki is lett volna azon időkben más, nyíltan szombatos elveket pártoló, a' talmudi nyelvben 's tanulmányokban, mint ama' fentebb idézett versfői gnomák tanusítják, otthonos egyén, ki illy fordítást létrehozzon, hanemha azon nagy szellemű férfit, ki Kemény János fejedelem szerint „*igen tudós volt mind theologiában mind egyéb Arsokban*“ melly arsok (széptudományok) közé a' költészet is tartozik? ki más, mint azon férfit, kinek munkásságát, mind a' mellett is hogy gyűlött és tévelygő felekezethez tartozott, Erdély' legnagyobb fejedelmei vették igénybe? — kinek, mint az idők' egybevetéséből 's a' töredékes hagyományok' ujjmutatásából megtetszik, óriásszelleme 's fáradhatlan buzgalma által, ellenséges csillagzatok alatt is sokáig sikerült egy sokkép üldözött felekezetet a' felbomlástól óvni, annak mintegy lelkeül, mozgatójaül szolgálni, — ugyhogy az utóvilágtól annak nemcsak apostola — de alapítójaként (Bod Athen. I. 223) tekintetik? 's ki e' melletti buzgalmában közkedveséget koczokra tenni, fényes állását feláldozni, gazdag világi javait harácsra bocsátani, 's ősz fejét vértanui koszoru alá hajtani nem tévovázott? Csak akkor, midőn a' buktával elhaló felekezetnek többé nem használhat, látjuk őt engedni a' kínos kényszerűségnek, 's az uralkodó valláshoz csatlakozással megmenteni életét és szabadságát egy szép munkának, a' biblia' magyar fordításának, melly épen a' kérdéses zsoltármagyarítással rokon, számára, de a' mellyben véget nem érhetett. Éljen hazai nyelvünk' egyik derék bajnokának, a' zsoltárok' magyar rimes versekbeni első fordítójának **), Péchy Simonnak feledésre dőlni kezdett emlékezete! — Sőt egy lépéssel tovább kell mennem: a' néhány megnevezett szerzőjü hymnuszon kívül nem épen Péchy Simonéi-e codexünknek nevezetlen maradt, de ha fi-

*) A' világiak közül említették még *Orbán Ferencz*, udvarhelyszéki notarius, börtönben megtérte után ugyancsak a' fejedelemné' aludvarmestere; — az egyháziak közül pedig *Szentmiklósi Mihály*, Péchynek, bukta előtt udvari papja, később fogaraszvári fogsága 's megtérte után mvásárhelyi hírneves lelkész. † 1668. *Hung. Tymbaul. contin. I. 82.*

**) Szenczi Molnár Albert' örökzöld koszoruja azonban illetetlen marad. Ugyanis, bár Péchy' fordítása nem csak független dolgozat Molnárétól, hanem annál (Herborna 1607. 12r.) korábbi is: de eme' mellett oly szabad és pongyola, 's a' szombatozó színt oly tartózkodás nélkül viselő, hogy nem annyira fordítás-, mint csak paraphrasisnak tekintendő.

gyelmesen olvastatnak, a' zsoltárokkal úgy, mint Péchy' kétségtelen darabjaival közös benső jegyekben egyező többi művek is? Ugyanazon ünnepélyesség, úgy szólván sábeszi fényöltöny lebeg mind-egyikén, 's mintha a' sátoros innepre meggyújtott hétágu aranygyertyatartó' fénye kápráztatná mindegyikében szemünket! Ugyanazon nyelv és szólás, azon verskezelés mindegyikben; ugyanazon rövid, velős, rabbinszellemű, következetesen kivitt versfők itt is, mint a' zsoltárokban. péld. *Készület*; — *Védj Isten törvénytartókat*; — *Jó ut*; — *Vallj 's ülj ujságot*; — *Ur Isten szabadíts, én Istenem!*; — *Könyörögj*; — *Ila ettél, hálálj* stb. Egyes kifejezések is azonegy kezét árulják el; péld. zsolt. 89. „a' mit fogadtál, azt mind *felfejtetted*“ = fölbontottad, megszegted; 's a' II-dik részben lev. 156: „csak egy punctot is abban *fel* nem *fejt*“ = fel nem bont, meg nem szeg. — Sőt végre magok a' darabosbaknak 's első tekintetre korábbiaknak látszó polemicus versek is, nem ugyanazon kéznek, mint már említők, más, durvább 's régibb zamatu polemicus példányok' mintájára öntött szerzeményei-e, mellyek az egészszel többrendbeli hivatkozások által legszorosb kapcsolatba hozvák 's ugyanazon szerzőktől eredetteknek vallvák, péld.

„Im vallásunk minden részéről énekeket irtunk,“ hasonló helyek lev. 153, 156 stb. Mindezek szerint Péchy Simon nem csak a' zsoltárkönyv, de a' codex' legnagyobb része' szerzőjeként üdvözölendő, melly méltán „*Péchy Simon' codexe*“ nevet viselni érdemlene; 's im ezek azon *énekek*, mellyeket hogy Péchy több predikátiókkal együtt követői' számára készített, az „unitaria vallás' történeteinek Erdélyben“ érdemes szerzője, bővebb kézirati kutforások' nyomán, mint millyenekhez nekünk jutni lehete, emlékezetben hagyta *).

Zsolt. 45. Hevült lelkem, szívem búsult,
Jó beszédre gerjed, indul,
Szívemtől nyelvem mint vidul,
Én író kezem nyelvem után indul.
A' szű kedvét nyelvem mondja,
Nyelvem szavát kezem írja,
Királyom örömét dallja,
Ékes énekkel menyegzőjét áldja.
Szebb személy nincs termetednél,
Ifju király! nemzetednél.
Szebb, bölcsőbb szód mindeneknél:
Hogy Isten szeret, jelented ezekkel.
Azért kösd fel te kardodat,
Ma kezd el királyságodat;
Fédbe tedd a' szent coronát:
Lássa országod székiben királyát.

*) Ar. Rákosi Székely Sándor, az unitaria vallás' történeteinek Erdélyben. Kolosv. 1840. 8-dr. Használta a' többek közt *Szentábrahám Mihály*, *Agh István* és *Usoni Foszló István*' kéziratban levő egyháztörténeti munkáikat.

Sebes lovadra már ülj fel,
 Jó szerencsével indulj el,
 Székedet üljed békével,
 Ha jó törvényt téssz, ha jól téssz mindennel.
 Országod örökös léssen,
 Ha szód tökéletes léssen;
 Ha dolgod kegyelmes léssen,
 Valahova térsz, Isten veled léssen.
 Kezedhez majd szelidülnek
 Ország népei szeretnek,
 Ellenségid vagy engednek,
 Vagy, a' hová térsz, kezed miá vesznek.
 Leányasszony! neked szólok,
 El ne felejtsd a' mit mondok stb. stb.

Zsolt. 126. Hogy édes hazánkból fogságra jutánk,
 Babylon földére messze távozáink,
 Utban vizek mellett együtt megnyugvánk,
 Édes hazánkon könnyezünk, zokogánk.
 Istenünk házát szép Siont említők,
 Romlott hazánk pusztá földét kesergők,
 Kit soha mi nem látunk, azt ítélők,
 Minden vigasságunkat ott letevők.
 Édes muzsikánkat, mű citharánkat
 Vizi füzekre akasztók lantunkat,
 Halálos bánatra adók magunkat,
 De a' pogán nem eléglé mű bűnkát.
 Rontá, töré, szép hazánkat pusztítá,
 A' hazafit sírni nyögni sem hagyá.
 A rabokat víg nótára onszorlá,
 Hogy sorsukon örüljenek, kíváná.
 Azóta, hogy szép hazánkból eljöttünk,
 Belőled, szép Jeruzsalem! kiköltünk:
 Minden világi jót mi elfeledünk,
 Nem tud lantot pengetni már mű kezünk!

Az énekek között, fenséges nyugalmat, önmegadást 's nemes bátorságot lehellve, következő darab egyike a' codex' legszebbjeinek, — melly már azért is érdekes, mivel benne a' felekezet' neve és egyik legfőbb hitágazata: „a' hívőknek a' végszombaton diadala“ ki van fejezve.

— — — — —
 Törvényed tartását azért választottuk,
 Izrael táborát kedveltük, javalltuk,
 Magunk ahoz adtuk,
 Nyomorult sorsával semmit nem gondoltunk.

Noha keresztyénség nagy fenn tartja tollát,
 Ördög is ellenünk igen feni fogát,
 Ártalmas fulákját, —
 Ha nem őriz szent Ur, megállja boszuját.

Talpa alatt tartja szegény zsidónépet,
 Szombatért üldözi törvénykövetőket,

Kergeti híveket, —
Ha nem őröd szent Ur! megemésztí öket.

Örülünk mi ezen, noha ök nem tudják,
Hogy melly törvényedet jegyül fiaidnak
Atdad szolgálidnak,
Ök szidalom gyanánt minket azzal hívnak.

Rólunk nem rázzuk le szent *szombatod* nevét :
SZOMBATOSOK leszünk, mert sátán erejét
Elálljuk nagy mérgét,
Tűrèssel meggyőzzük sok kegyetlenségét.

Vigasság ez nekünk, hogy szent törvényednek
Bélyegét viseljük nagyságos igédnek,
Szombat innepének :
Népei így vagyunk uri felségednek.

Nagyságos napodat szívből magasztaljuk,
Magunkat előtted gyarlóknak állítjuk,
Gondunkat rád hagyjuk,
Állhatatosságra segítséged várjuk.

Tudjuk még nekünk is eljő örömnepünk,
Mikor bátorsággal tenéked *szombatlunk*,
Senkitől nem tartunk,
Mert szent Messiásod uralkodik nálunk.

Akkor nyugatod meg mi fáradt lelkünket,
Sok keserüségből kiveszed fejünket,
Adod örömünket,
Jákob seregével megáldasz bennünket.

Tégy részessé végre Izrael aklában,
Kegyes Messiásnak iktass országában,
Boldog birtokában,
Hol éljünk örökké szent ártatlanságban.

Visszatérvén codexünk' ismertetésére : maga ennek lerongyol-
lott táblája (latin írásu-e vagy nyomtatásu? még el nem határoz-
ható), hártájának takaró szárnyai alatt, egy nem érdektelen ritka-
sággal ajándékozza meg magyar könyvésztünket, u. m. egy ma-
gyar nyelvű XVI. századi kalendáriommal 1591-dik évből, mellynek
nyomtatási helye talán csak majd gondos lemállasztás után fog föl-
tűnni; korára nézve azonban minden ismeretes magyar nyomtatott
naptáraink között — a' Cisiókat is ide értve — *nyolczadik* számu
lészen. Mellőzve most ennek bővebb leírását : a' codexünkben ural-
kodó *nyelvsajátságokról* röviden érintjük meg, mikép codexünk
ezeknél fogva is régi kéziratink' sorában tekintélyes helyet foglal
el, 's majd minden lapján részint nemökben páratlan, részint régi-
ségbuvárainknál már egyes példákban ismeretes, öskifejezéseket és
szólásmódokat tüntet fel, mellyek mint Révai' nyelvalkotmányának

szép bizonyosságai, kötetünket studiumtárgyul vétetni érdemesítik. *Holval, hepcziher*, — Gábor deák vexatus szirtje, — *sódolkodik*, melyet Gábor deákként én sem bírok megfejtetni; *sashodtunk* = sasmódra elaggottunk; *lomb* melyet az ujjabb korban Csokonai élesztett föl; *sebbel* jövő nyíl, él a' közajkon mint *sebbel-lobbal*; ez reám költ *vésztlől* fejem takargatnám, mintha neologusinkat hallanók; szél *zuhatar* nem soká tart, kulcsa zivatar *szavunknak*, mint *szovárvány* (Bornemisziánál is) kulcsa a' szivárványnak; *sérés*, életünk *séréssel* rakva, él a' népnél = der Bruch; *ollyha, tahát, ezenben, gyortya, sziligy, jargal* és *jargalna* (nyár), *hon, nejét, kéjét, család* és számtalan más tisztes régiségek. Tanúságos az „*öszve-viszva*“ az egyetlen *elvöl*, mely elvé-nek ragos alakja, 's különbözik elől-től, nem különben *elöm* mely már elé vagy előnek ragzása. Öszverántott alakok: *jollod* = javallod; *jósoktól* = javosoktól; *fém* = fejem; *fébe* = fejébe; egyszerű igealakok: *iszamó* = iszamodó vagy iszamló; *fogonik* = fogamzik; *csiszamik, futos, folyamom* = folyamodom; *zugódik* = zugolódik; *hódlatád* = hódoltatád; *nyugattál* = nyugtattál; — *tegygék* (helyesebb írással tedjék) = tessék, mi is nem csupán *tet* (tető, tetem), hanem *ted* gyökre is utal; — a' müncheni codexből ismeretes *megtökélje*, a' halotti beszéd' *mulchotia*-val analog *ne örüljék* nyavalyámat. — *Nyugolmom, juttam, véttem, feledtem, verse-nyes; bávat*, kulcsa mythologiai bálvány szavunknak — meredt arczu rémszobor; *nosze, Jász* mindenütt hol philistaeusnak, az eredeti szöveg szerint פלשתיים nek kellene állani; — *maga megesmertség; csalatság, hitság, átalság, fogyatlan, ön* = ő; *kink egyben kink másban; elfellakik, elkültitá, körülbé* mely elveszett ragzás a' körülbelől mellett; *kivánatodint*, mely testvére a' szerint, megint, alkalmasint-nak (Molnárnál is: *kegyelmedint*); *budossal* = bujdosva; 's az egyszerű szófüzeti alakok: *bűn elhagyva, az mondó, az tevő, törvényed kívül*, melyeknek némelyikét a' közajk tartotta fent, stb.

Egy párt azonban szabadjon különösebben kiemelnem: *Danol*, vagy helyesebben *dalol* képzett igénk' gyökét a' hangutánzó szép *dal* főnevet fentartotta nyelvünk, használja nagy nyereséggel irodalmunk; én ennek codexünkben nem olly csinos és szép testvéreére ugyan, de minden esetre testvéreére bukkantam. Miért ne méltatnók ezt kellemetlenebb külseje mellett is figyelmünkre? megesnék sokunknak ha minden előny csak a' széparczuaké volna, 's Vulkán a' rut arczu hasznos volt bezeg műhelyében! Tehát: ezen ige *dudol* szintén él nyelvünkben, 's mai nyelvszokás szerint a' *dalol*-tól csak némi árnyéklatban különbözik, nevezetesen, míg emez olly éneklést jelent, melynek igéi is érthetők, addig *dúdolás* azt jelenti, midőn csupán a' melodia zenetika elő, a' szöveg pedig el van nyomva; e' különböztetés azonban a' régiségben, úgy az etymológiában sem talál igazlást. Már érintém, hogy codexünk' minden darabjának mulhatlanul fölébe jegyzették a' szorgalmas másolók; micsoda melodiára

kelljen azt énekelni? Ezt ők kevés kivétellel, tehát szinte kétszázszor, így fejezik ki: „*nótája*.” Csupán kétszer szállja meg őket, 's nevezetesen Váradi János és Tolnai István másolóinkat a' purismus' ösztöne: magyarul próbálkozni meg e' kifejezéssel; egyik helyen így „*dallia*” (dalja), 's ez a' *szép testvér*; a' másikon pedig, t. i. egyik szombatinnapi ének' fölíratában így: „*dudgia*” mit ma Révai szerint *dudjának* írának, 's ez a' *rút arczu testvér*. Tehát nóta, melodia — si Musis placet — jó magyar szóval = *dúd*; — mivel oda, cantilena' jegyzésére már *dal* le van foglalva. Nem lesz-e e' szó nyeresége nyelvünknek, 's nem fogunk-e codexünknek — az elég szerencsésen alkotott *dallam* után is — érette köszönetet szavazni? Hisz a' *dúd* gyökből képzett közhasználatu *duda* szavunk tanúságot tesz a' *dúd* gyök' életrevalóságáról; hogy *dúdolni* nem csupán pór-ajkon, de az írói nyelvben is élt, mutatja többek közt Péchy Simonnál gyakori előfordulta, mint:

„Szent és nemes zsidó nép így sira,
Ez éneket azóta *dúdolja*.”

mint szintén:

„Az ország' vakságát is látom,
Hogy elhagyott, iszonyodom;
Én budosván is veled tartom (ritka, a. h. *tartok*)
Igédet kedvest (mint: *örömet*) *dúdolom*.”

sőt apáink' fülében az aesthetikai mértéket is hihetően megütötte, mert egy XVII-dik századi érdekes románczban Szenczi Molnár Al-bertről az mondatik, hogy ő, midőn külföldön megszorulván, pénzért az alvilági szellemekkel szerződött, *dúdolás*-sal enyhítette keservét; 's az édes dalok' debreczeni szerzőjének Csokonainak nem megtetszett-e — 's méltán — a' Fabchich-ajku *Szilágyi* inez sorocskája: „*Dúdolj* verset! kinek? a' magyar nemzetnek!” mellyet „*Tavasza*” jeligéjévé tüze? — *Lúd* és *rúd* szavaink különben is vannak;

„és ha a' *rúd* nem *rút*, pedig olly közel, olly rokon a' *rút*,
's *rútként* tűnnie fel két oka volna bizony”

miért volna olly *rút* a' mi codexünk' *dúd*-ja is? talán a' *d*' ismétlése miatt? hisz ez hangutánzási forrásu, és szózatosságát, érthetőségét még neveli. Azonban ha én, vagy korunkbeli más nyelvész, metélnők ki e' gyököt *dúdol* szavunk' méhéből: akkor ezt tán magam is szerencsétlen mütételnek, 's a' kimetélt gyermeket *halottnak* mondanám; de midőn látjuk, hogy *él*, gyermekgyilkolásba esnünk nem szabad. És én codexünk' tekintélyére fölfogom, csupa patriotismus-ból is, ez árvának, mint törzsökös magyar sarjadéknak 's a' nép' igaz gyermekének, ügyét, ajánlva öt többek közt Erdélyi János társunk' pártolásába is. Mert jámbor Váradi János másolónk' hamvait, ki igen józan oskolamester 's kegyes szombatos atyafi lehete, nem bánthatom meg sírjában azon éktelen gyanusítással, mintha ő, az

ultra crepidam nem bölcselgő, tilosba nem sovárgó becsületes írnok, kísértetbe jöven a' szőszülő műzsával kaczerkodni, ez édes titka' törvénytelen magzatát csellel akarta volna a' nép' jogszerű gyermekei közé csempészni. Élve találta már ő is ezt 's elismerve, 's keresztlevelét, a' codexünkbe iktatással, önkénytelen is fentartotta. Ím ismét egy példa arra, hogy nyelvemlékeink' tanúságai még koránt sem kiinerítvék, 's kik irodalmunk' régiségei 's azok' buvári ellen zajognak, üres divatfiak, értelem és íz nélkül.

Másik megjegyzésemre a' codexünkben előforduló *onszorlá* 's *szarló* adnak alkalmat. A' folyékony *r* betű, folyékony *l* elé torladtában gyakran ez utóbbihoz gyalulódik, mint *tarol* = kopasztat, innen *taroló*, az *o* kiugratásával *tarló*, szenvedőleg, nem a' mi tarol, hanem a' mi le van tarolva (mint adó, túró, tűsző, könyv, nem az a' mi ad, túr, tűz, göngyöl, hanem a' mi beadatik, fölturódik (látni kell kezelését), tüzetik, göngyöltetik stb.): köznépünknel így van szokásban: *talló*, honnan *tallózni* = letarolt földön böngészni kalászkodat. Honnan van, hogy egyebeket mellőzzek, *holló* szavunk? szózatok állatok nyelvünkben nagy részt mint harizs szavukon fogattak 's neveztetek el, mint macska (*mia*), tyúk (*tik*), csirke (*csr*), varju (*varny*) stb; 's *holló* is = lat. *corvus*, gör. *κόραξ* zsid. arab. *góreb* és *górab*, ném. *Raabe*, magyarul kétségkívül *hor-ló*, mit temetési beszédünk bizonyosan így írt volna: *chor-ló* (chomuv-ként), és így *horoló*, vagy *chor* hangot adó madár. Ismeretes e' szavunk: *serülni*, azaz gyorsan, mintegy tűnőleg vonulni el; mellynek leányi: *serény* = gyors, tűnékeny; *serken* = hirtelen fölüti magát álmából, aluvásából azaz *alozásából*, földöni elterüléséből, mert természetességben páratlan nyelvünk mindig festői, intuitív; *serked* a' vér, *serdül* az ifju, mind a' tűnékeny mozdulatra vonatkozik; innen *serülő*, 's az *ü* kiszóktetésével *serlő* = hirtelen végig sikamló. Mármarosban már, a' viski jámbor halász 's a' legapróbb gyermek is *sellőnek* hívja a' még ott elég ifju, sok helyt csörgeteg 's göndör hátú Tiszának, a' vad Talabornak 's Taracznak, tehát minden folyamnak azon helyeit, mellyeken a' víz a' fenék' lejtőssége miatt kitünőleg gyorsan suhan alá 's a' dereglyéket is magával ragadja; hol a' gyönyörű fáklyás halászat, ú. n. szigonyászat vagy *csáklyázás* közben leginkább kell ügyelni a' szemes csáklyásnak a' jegesztisza vízben kéjelgő halakra, mert a' kövér márna 's a' nemes galócza a' *sellőkön* szeretnek leginkább víz ellen úszni, viszkető hátukat a' sebes rohamú hullámokkal csiklándoztatandók. Mi volna ezen szó egyéb, mint *serülő*, vagy *serlő* = *sellő*, azaz gyorsan sikamló, mind magáról a' vizről, mind a' helyről értetve, hol a' víz *serül*, hol a' hirtelen, sebes elvonulás eszközöltetik *). E' gyönyörű szó

*) Zádor György r. t. előadás után figyelmeztetni szíveskedett: valljon nem a' német „Schnelle“ből lett-e a' *Sellő*? Visk, igaz, hagyomány szerint százsz

sem táj-, sem egyéb szótárainkban még eddig nem létezik; tanúságul, milly sok van még teendő nyelvünk' csak meglevő kincseinek öszvehordása körül is. Mennyire neveli pedig e' szavunk' érdekét azon pár versszak, melyet egy régi vegyes magyar kéziratomból idézek:

„Háboruságodban életedet menti,
Mint anyatik szárnyát rád ugyan kiterjeszti,
Oltalmát ha kéred a' mennynek urának,
SELLÖK sem tündérek ám neked nem árthatnak.“

Mi lehessen itt más a' *Sellő*, mint az imént fölfejtettem szerülő, azaz gyorsan, tündérileg vonuló, most már cselekvőleg (mint adó, túró, tarló = a' ki ad, túr, tarol stb.) 's pedig hitregeileg megszemélyesítve? látni való, hogy egyenes párja *tündér* szavunknak 's egyike *elveszett ősz mythológiánk' tisztes töredékeinek*. És ha a' *tündér* légi lény volt: nemde valószínű, hogy a' *sellők* vízi tündérek, miként a' *manók* föld' törpéi, lehetének? (talán kiegészítve a' negyedik elemre is a' paráztüzzel táplálkozó *tátos* paripa által). És ha még mellé teszem, hogy ősmagyar csillagisménkben, popularis astrognosziánkban, és így a' magyar égen, mellynek adatait népünkél, ősz nóomászinknál, pásztortüzek mellett, földművelőink' kunyhóiban, szintén húsz év óta fáradsatlan gyűjtögetem, mellynek nagy érdekességére a' közönséget (fájdalom! pusztában elhangzva) kilencz év előtt a' Tudománytárban figyelmeztetém, de mellynek nagyszerű, 's hazafi örömmel kell kimondanom, nemcsak a' csillagismei, hanem a' mythologiai és symbolisticai ismeretek' térerén is új epochát keltendő alkotmányát, rövid időn már öszveállíthatni, 's ha az ég idővel kedvez, közzétenni szerencsés leszek: — ha, mondom, ezt mellé teszem, hogy ősmagyar csillagisménkben — a' „gönczölök, kaszások, cséplők, Lehelkürtök, Lászlószekerek, rónapallérok, Mátyásszemek, tatárdúlások, szarvasnyomok“ stb. stb. sorában a' *Sellőcsillag* szintén mint a' *tündérfő* és *kis-tátos* *) fölतालáltatnak 's szereplenek: semmi kétségünk nem lehet, mikép e' jeles szóban Atyáink' lelkének egyik szikráját, múltunk' egyik becses nyelvgyöngyszemecskéjét bírjuk örökségül. Szabadjon tehát bővebb találkozásig is a' *DUD* szóval zenészeti, a' *SELLŐ*vel nauticai, ismét a' *SELLŐ*vel mythologiai, mind a' hárommal pedig nagy szótárunkat előlegesen is megajándékozni. — De ugyanez alkalommal topographiai lexiconunk-vagy is etymológiánkhoz is adjunk egy esőcsöppceskét. *Csal-*

telep, de tisztán magyar ajku, 's nyelvében majd semmi nyoma német eredetének; azonban *Sellő*t egész Marmaros ismeri. Ovakodnunk kell könyveden fogadni el szavaink' forrásiúl azon hasonságokat, mellyek esetleges találkozásnál nem egyebek, olykor azonban fölötte csábosak — és végre még sem valók, mint lomb = Laube; áhítatos = ἀγιωτατος; Dan-kovszky.

*) Még pedig a' *hadak-útán*, mint a' székely nevezi Etele-kori hagyományok' nyomán a' téjutat. Miről máskor.

lóköz vidékünk híres szerte a' hazában, de nevének megfejtése keresztre feszíti szónyomozóinkat. Bél Mátyás nagyszerű „Notitiájában” nem boldogul vele, nem tudván elhatározni: Csalló = Csellő helységtől vette-e nevét, vagy a' *csalástól* „ob iniurias”: „Accidit enim, cum est lautae messis spes amplissima, fraudari ea colonum subitaneis eluvionibus,” és e' véleményt „vulgata etiam inter doctos *opinioként*” hozza fel ¹⁾. Sándor István szintén nem ad róla fölvilágosítást ²⁾. Négy évvel ez előtt egy csallóközi hazánkfia, szülötte vidékét ismertetvén, hasonlóan lemond a' reményről, nyomára jöhetni e' név' eredetének; megróvjá mindazáltal azokat, kik azt egy *l*-el írják, mit soha Csallóközben nem hallani a' két *ll* helyett. „Készakartva tartám meg, úgymond, a' népies *Csallóközt*; az írói Csallóközben a' Csallóközi ember hazájára nem ismer.” ³⁾. Helyesen! a' népnél az igazság. *Csallóköz* ez, és pedig mint *Sellő*, serlő, serülő helyett, úgy ez is csarló, csaroló, vagy csaruló helyett áll, melly átalakulás a' főnebbiek által úgy hiszem eléggé van indokolva, kivált meggondolva Nagy- és Kis-Sarló helységeinknek is nemcsak a' nép' ajkán Salló alakban dívását, hanem még Lipszky „Repertoriumában” is ekkép kijelöltetését; codexünk' *onszorlá* szava pedig még tetemesb változáson ment át harmadfél száz év óta, mivel már ma nem is *onszollá*, hanem *unszola*, 's ügyetlen gyökerészésen kívül ilyféle elkopás hozta létre a' hibás Csallóközt. — De a' *cs* betű is csak az idők' folyamában csúszott be a' süvöltő *S* helyett, úgy hogy e' vidékünk' nevének eredeti alakja nem más mint *Sarlóköz*. Aranykertünk' neve már Istvánfinál *Sallocozia*; egy nagy nevezetességű kéziratí magyar negyedréte codexben pedig a' 166. levelen világosan áll:

Az ki szersze ez enököt versökben,
mas fel ezör ötven ket esztendőben,
nag' karacson estin szörsze versökben
mondgya lakassát ő az Sarlo közben.

nem különben Farkas András' zsidó-magyar krónikás versében: ⁴⁾

„magyarokat ada törekec markaba.
kit a' *sarlo* közből a böy mathyus földéről
Szalabol Somogybol a szerem földéről,
a szeles alföldről soc nepet el haytanac.” (Egy magyar acad.
könyvtári, nem Bornemisza-féle, hiányzó című, gyűjteményből).

Van-e analogiánk erre, hogy a' süvöltő *s* csengő *cs*-re alakuljon át? Van bármennyi a' figyelmes és elfogulatlan nyelvnयो-

¹⁾ Part. II. Tom. II. (Vienn. 1736. fol). p. 218—9.

²⁾ Sokféle, VIII: I. 205.

³⁾ Éleik. 1846: II: 20. Vajkay Károly.

⁴⁾ Chronica de introductione Scitharum in Ungariam et Judaeorum de Aegypto.
A zsidó és magyar nemzetről, miképen az ur Isten Izraelnek népét Egyiptomból és hasonlóképen a magyarokat Scythiából kihozta. Első kiadása Krakkó, 1538. 8r.

zónak. Szűz Margit' *soklás*-át (Pray kiad. I. 256) 's névtelen jegyzőnk' ide tartozó temérdek szavait, mint Sepel, Sunád, Saac, Loponsu (csuklás, Csepel, Csanád, Chák, Lapancsó) mellőzöm, mint hihetően helyesírási tökélytelenségeket; nem használom fel *Stephanus* névnek ma *Csepán* családnévvé alakultát sem, ellengördíthetvén valaki, hogy itt tán a' jelenlevő *t* betű' átcserélődése segített. Világosabb már a' régi Miské-nek (Miska, Michael) átalakulta biharmegyei Micske helységünkben; senki nem fogja pedig tagadni *kis* szavunkkal rokon *sek*, *sekély* szónak, mely már ma csak tájszó 's a' víz' csekély helyeit, gázlóit jegyzi, idők' folyamában a' *kücs* vagy *kicsi* szavunkkal rokon *csek*, *csekélylyé*, mely általános használatu, elfajulását, átváltozását, — honnan *csökenni* Péchy Simonunk' codexében mindenütt *csökhönni*, ma *csökkenni* azaz megcsekélyedni. A' sublimior etymologia is nyújt erre elég példát, mik közül én csupán *csik* szavunkat említem, mely az eredeti *sík* = *lubricus* szavunk' átalakulása, 's a' nyelv' gyönyörű gazdálkodása szerint ugyanazt teszi: kiválólag *sík* állatka. Van egy másik, hangutánzó *sik* gyökünk is, mely azonban, mellesleg mondva, ugyancsak a' sublimior etymologia szerint *), amaz előbbi *sikkal* teljesen azonos; és ezen hangutánzó *sik* gyökből, melyhez sikoltani igénk (és csikolytató ökörszékér-szerszámunk) tartozik, származik egyenesen a' *csikó*, das Füllen, das junge Pferd, szavunk — nézleties gyönyörű nyelvünkben, vékony nyерítéséről, sikoltó gyermeki hangjáról nevezve el nómász

*) Szándékosan fejezém ki két ízben is így magamat. Nyelvünk egy értelmes egész, 's minden (nem idegenből készen kölcsönzött) szava egy kiképzett mennyiség, melynek alkotó részei mathematicae kimutathatók, bármilly burkolt alakban is tisztán elemezhető; szintén csak tényezők, kivonandók, szorzandók, osztandók, és gyökökből, — vagy összevegek, küzelékek, szorzatok, osztalékok és hatványokból és ezeknek kimeríthetlen combinációiból állók, végre az *unitás*ban, a' végetlen nagy és kicsinyben határozódók, 's így magába a' szellembe, az észbe visszatérők. 'S mellé kell tennem, mikép e' rendszeres alkotmány aztán nem élettelen gépmű, hanem életművezetes lény, tenyészerőkkel ellátva; test, melybe a' teremtet szellem életet is lehellett; mert nyelvünkben egy józan nép' eszmévilága testesült meg, az eszme pedig isteni. Azonban nyelvünk' physio- és psychologiajához jutandók mindenek előtt tartozunk annak mathematicai törvényeit nyomozni ki 's állítani föl; miben egyes dicséretes kísérleteket mutathatunk ugyan föl, de az egész hatalommal átkaroló 's legombolyító nemető még meg nem jelent. Az egyszerűbb miveleteket illetőleg már Révai halhatatlan érdemeit szerzett, 's olykor egyegy fontos fölfedezését a' szamoszi bölcs' százőkörálodozatával ülte meg: de szent nyelvünk' fonságos, nehezebb törvényei (nyelvtudományunk' sublimior része) még távol sem kifejtvék 's rendszerezvék. Mert, fájdalom! egytetemes nyelvtannal 's nyelvbölcsészettel keveset törődünk, vagy — mi szintén veszélyes — a' német rendszereknek rabul adjuk magunkat; e' mellett önálló ázsiai tanulmányink nincsenek! Ki lesz nyelvünk' integralis és differentialis calculusának Leibnitze? Mikor lesz e' nemzet boldog, hatalmas, és értelmes-ségben magas, hogy dicsősége körül fáradozó fiainak bekés tudományos munkálkodást biztosítani tudjon 's akarjon?!

vándor (megyer) elődunktól, ki kedves anyalovának 's még kedvesb csikájának egymást fölváltó, felelgető, amoebaeus nyerítéseit vagy nyiretéseit (mert nyirettyü = nyerítő, és hegedü = hedegő) Kuma' rónáin vagy „csendes Araltó“ pusztáin figyelemmel hallgatta. 'S ki a' természetnek nem hisz, ki a' nép' lelkét 's az ősemlék' egyszerű gondolatmenetét fölfogni kicsinyli, higgyen a' parókásb tekintélynek, mert im a' latin nyelv is *hinnio*-tól (nyeríteni, csikó módra sikoltani) származtatja *hinnulus* = csikó (lócsikó, aztán szarvascsikó stb) szavát. Elég, hogy Csallóköz mind tiszta nyelvemléki adatokkal kimutatva, mind szónyomozásilag igazolva, eredetileg *Sarlóköz*; csak az volna még kérdés: valljon arató szerszámunktól- (sarló) e, vagy más okon? Bél 's mások, kik nem mint mi nyomozás után, hanem szorultságból a' *sarló* gyökre bukkantak, részint a' nagy termékenységet hozzák emlékezetbe „*mivel ott van dolga az arató sarlónak*“ (méltó fejtés a' főnebbi csalástólhoz), részint a' sziget' *sarlógörbe* (?!) alakjára okoskodnak („quasi falcato utrinque Danubii ambitu tamquam falcibus conclusum“ *Bél.*) Nekem bocsássanak meg sarlóközi kedves magyar véreink, ha boldog szigetök' nevét e' költői származtatásokból igen prózaivá kell lefokoznom, 's egyenesen *saroló*, azaz *sároló*, *sározó*, *sáros*, vizöntéses, áradásos sajátságára utalnom, nem lévén különben is ok titkolni, mikép az „aranykert“ hazánkban per eminentiam valóságos *sárfészek*. Mire most, mivel a' részletes taglalás kézalatti tárgyunktól igen messzevezetne, elég legyen csak újjal mutatnom.

Kárpótlásul kitéréseimért, figyelmünket codexünk' egyik jeles tüneményének fölemlítésével szabad legyen vágásba vezetnem. Érintve volt, mikép codexünk' szintén kétszáz darabja mind bizonyos nótára van utasítva; és így e' kéziratunkban igen gazdag elősorozását birjuk részint meglevő részint már feledésbe ment régi dalainknak, énekeinknek, mellyek hazánk' *troubadouri* korszakának alkonyán, a' XVI. század' végén 's a' XVII. elején még saját dallamaikon vagy *dúdjai*-kon énekeltek, 's az egész népnél olly ismeretesek voltak, hogy egy kezdő sorral vagy tartalmok' rövid érintésével reájok hivatkozni elegendő vala. Leggyakoribbak, mivel maga a' codex is vallásos tartalmu, a' *vallásos* énekek' dallamaira való utalások; nem csekély azonban a' nyilván *világiak*, vagy legalább töredékes említésök' nyomán világiaknak ítéltetők száma is, mellyeknek sorozata, a' vallásos- eposziakkal együtt itt következik:

I. Kezdő soruknál fogva fölhozottak:

Abigail asszony' historiáját.

Arpád vala fő az kapitányságban.

Átkozott irígyek.

Eger' szállása mikoron vala.

Egy sívó sólymot most leltem.
 Éljen éljen jó Alexander.
 Emlékezzünk mi nagy veszedelmünkről.
 Halljunk egy szép példát az régi eleinkről.
 Jámbor házasok, meghallgassatok.
 Igen megromlottál o jó keresztyénség.
 Létszen beszédem itten ez országról.
 Nagy búval bánattal az Aeneás király.
 Nektek emlékezem, ha meghallgatjátok, Jó Hunyadi
 Régen vala az nemes Persiában
 Salamon elrégen egy kérdést támaszta.
 Seregek közt kik vagytok hadnagyok.
 Sokan vagynak most ollyatén emberek.
 Sok csodák közül halljatok egy csodát.
 Sok király császár emlékezzék.
 Summáját mondom Eger' várának.
 Szegény keresztyénség igen megvakultál.
 Szerencsének forgásáról nektek emlékezem.
 Tí magyarok már Istent imádjátok.

II. Tartalmoknál fogva érintettek:

Aeneas' nótájára.
 Cyrus' nótájára.
 Eger' nótájára.
 ad notam : Eliae prophetae, Staray.
 Francisco' nótájára.
 Gerendi Kálnai Pálnéről.
 Losonczi' nótájára.
 Sz. Pál' éneke' nótájára.
 Palatics' nótájára.
 Nota Somoriana.
 Tárcsai' nótájára.
 Toldi Miklós' nótájára.
 ad melodiam Tömösvár.
 Trója nótájára.
 Túri György' nótájára.

Milly dús költészeti vagyon' nyomai csupán ez egy codexben !
 's milly nagy vala az utóbbi kor' hanyagsága, melly csak az itt em-
 litetteknek is egy részét veszni hagyá! nem csoda, midőn Szilágyi
 és Hajmási gyönyörű darabját is az egyetlen Csoma-codex tartá
 fen, melly nélkül örök feledés borította volna. Mindezen tisztas
 emlékmadaradványok' öszveszedése, egybevetése, lajstromozása, ki-
 egészítése 's végre ítészeti kiadása múlhatlanul szükséges járulék
 irodalmunk 's fejlődésünk' történeteihez; miről én jelenleg többet
 nem szólok, tudván milly erős, avatott, fáradhatlan tisztelt kezek
 közt izzad épen jelenleg XVI-dik századi öszves költészeti irodal-
 munk' előállításának nehéz de dicső föladata *), mihez csak legjobb
 szerencsét 's a' magyarok' istenétől kedvező csillagzatokat kíván-
 hatunk.

*) Toldy Ferencz : A' magyar történeti költészet Zrínyi előtt. Bécs. 1850. I. füz.

Ugyanazon tisztelt kezeztől várható e' kor' magyar verselésének ismertetése, technikai és aesthetikai méltánylása. E' mező is egészen parlag még és miveletlen, a' combinatiók még meg sem tétetvők, 's így ha szintén megkísérteném is e' tárgyban Péchy' kezünk alatti műveiről valamit elhatárázólag mondani, a' szükséges zsinormérték hiányozván, hosszadalmas előadással is alig tudnám érhetővé tenni magamat; azért mostan ezzel is fölhagyván, csupán egy tüneményt, a' maga' nemében egyetlent, jelest kívánok fölemlíteni, tudniillik egy ezen korban egészen szokatlan 's irodalmunkban első, példát a' később dicső Rádaiak és Földi János által fölelevenített 's az elsőről nevezett versformára, u. m. a' mértékesen rímes dalalakra. Ez codexünkben a' 66-dik zsoltár, mely ezen korban meglepő könnyedségű 's tisztaságú *trochaicus lábokban 's rímzett sorokkal* olly szépen lejt elejétől végig, hogy szerzője' nevét maga az Erdősiek, Zrínyiek, Gyöngyösi és Rádaiak' epochalis nevei mellé méltó joggal emeli; 's azt, kinek Péchy Simon mint codexünk' legnagyobb részének szerzője iránt még némi kételye maradt volna fel, ismételve 's eldöntőleg emlékezteti azon férfiura, „ki igen tudós volt mind Theologiában 's mind *egyéb arsokban*.“ A' darab ez:

LXVI. ZSOLTÁR. *Szabad 's úri nép örül.*

Not. Úr Isten nézz most mireánk.

Szentek e földön ha vagytok,
Napkeletre vagy napesti
Földre laktok, innen a'
Nagy mezőn, túl a' vizen,
Valahol országban laktok,
Urnak hálát adjatok.

Nagy nevét és nagy hatalmát
Istenünknek nagy nevét,
Nó dicséjétek jóvoltát,
Hirdessétek szent nevét.
Semmi sincs, ki úgy zsidókat
Mint ez ének illethet.

Bátor ezt mondjátok ennek:
Szent Urunk és szent Atyánk!
Míve melly dicső kezednek,
Nézni nem győzzük csodánk.
Mert hatalmát ránk töröknek
Megszegéd, a' sok pogányt.

A' kik hajdan a' zsidókat
Vesztegették, rablották,
Im azoktól fiainkat
Szép hazájokba hozád.
Sok pogánynyal szent corónát
Talp alatt imádtatád.

Vig gyűléssel énekeljen
 Az egész nemzet neked,
 Mint kegyes Atyát tiszteljen,
 Mert szabad s nemes néped.
 Mint hatalmast úgy böcsüljön,
 Mert nagyot tölt szent kezed.

Sőt ezennel szép Sionba
 Jertek, elmélkedjete,
 Melly ijesztő dolga néki
 A' pogányon, értitek.
 Félni ötet hogy tanulja
 Minden, a' ki ezt meghallja.

Ur csodáztatja hatalmát,
 Irva hagyta dolgait,
 Bölcsességében megáldja
 Mint fiait, szolgait.
 Mint mezőn úgy vivé népét
 Elfogá tenger vizét.

Rajta népét általvivé,
 A' veres tengert veré,
 Félfelé Jordánt felüzé,
 Miket úgy költöztete.
 Ezzel minket erre inte :
 Hogy csak ő ur, s nagy keze.

No tehát ennek dicséret,
 Ezt dicsérvék mindenek,
 A' mi jó, nagy Istenünknek
 Fennen énekeljenek.
 Hagyd legyen nagy hire ennek,
 Ezt kiáltsák mindenek.

Ez, nehéz állapotunkat
 Jóra nagy- sokszor hozá,
 Nagy halálból mente sokszor,
 Víve rabságról haza.
 Eliszamtunk, szinte fogytunk :
 Esni, fogyni nem hagyta.

Próbatüz mint sár-aranyat :
 Sok veszélybe minket úgy
 Próbakőre től zsidókat,
 Vasba koptatád nyakunk ;
 Hogy rabolkodtunk pogánynak,
 Nem tagadtuk meg hitünk.

Ennyi búban, ennyi gözben,
 Lelki gözben s testiben,
 Nóha ember ült fejünkön,
 Nóha vől tűzön vizen :
 Végre től kövér bő földre,
 Ültetél-meg szép mezőn.

O kegyes Atyám! ezért én
 Sátorodhoz felmegyek;
 Mit fogadtam, hogy nyomorgék
 Szép hazámba ha megyek:
 Megköszönöm Istenemnek,
 Aldozattételt teszek.

Ur pedig szavamra néze,
 Büntelen voltam hiszem,
 Nagy ügyemben megsegíte,
 Im szabadságban fejem.
 Urnak hála, mindenekben,
 Hogy kegyelmes volt velem!

Berekesztésül végezetre *codexünk*^{*)} tárgyilagosa becséről kell szólanom; mi is abban áll, hogy benne a' szombatos secta' csaknem feledésbe sülyedt hitágazati nagy részt okleveli hitelességgel fentartvák, és tüzetesen, 's mert épen saját hitalkotói 's tanítói' szájából 's vallói' oktatásaul, tehát nemcsak bizonyossággal, hanem világossággal is előnkbe tárvák; a' honnan becses segéd ez azon felekezet' elhangzott tanainak önálló fölfogására, 's az e' tárgyról szóló kevés és zavaros, mi több, szenvedély és pártgyűlölet-vezette tudósítások' megítélésére. Tudtommal legkimerítőbben adja elő ezen tanokat Geleji Katona István, már idézett helyén, következőleg: „Az újtestamentumon 's az evangeliumon épenséggel kiadván, csak az óvhoz, 's a' Mózes' törvényéhez ragaszkodának, annak czerimóniás tiszteletit gyakorlák, az Úrnapja és esztendőtszakai keresztyén üdnepek helyett a' szombatot és a' zsidó üdnepeket ülték, és minden helyeken magoknak külön zsinagógákat építvén, azokban minden szombatonként a' Mózes' öt könyveit olvasták, testeiket zsidó módon sanyargatták; az eledelekben való válogatást, és a' tiszta 's tisztálaltalan állatok között való különbséget megtartották, sőt a' mint hallogattatott, néholnéhol még férfigyermekeiket is körülmetéltették. A' mi pedig legnagyobb és szörnyüségesebb, még olyak is találtak, a' kik sem mennyországot sem poklot 's talán még Istent sem hittek, hanem elméjökben néminemű csudás phantásiákat és opiniókat foveáltak, forraltak“. mihez leginkább Otrókocsi *) után Lampeből ennyit lehet adni: „a' szalonna és megfuladt állatok' evésétől tartózkodnak, 's az Alsted' módosítása szerinti ezredévességet (chiliasmus) **) hiszik.“ Codexünk pedig részletesen is látnunk engedi, mikép a' szombatosok' hitalkotmánya sem több sem kevesebb, mint a' chiliasmusra hajló zsidó-keresztyénség, a' sorianianismus' Dávidfi szerinti árnyéklátával.

Istenről, tökéleyeiről, munkáiról 's imádásáról e' felekezet a' legméltóbb, igazabb 's tisztább fogalmakkal bírt, — 's midőn code-

*) Origg. Hung. II: 133.

**) Diatribe de 1000 annis apocalypticis. Meghalt Gyulafehérváratt 1638.

xünk a' fölény' dicsőségét, fenséges voltát énekli, midőn teremtményeinek irántai viszonyát, imádási köteleességét, ragaszkodását, fiúi bizodalmit festi, kifejezéseinek olly keleties pompájában áradoz, mellyhez hasonlót csak a' bibliai hagiographok' legszebb darabjai mutathatnak föl. Megróvjuk tehát, 's felekezetiesség' méltánytalan megrohanásának bélyegezzük Geleji Katonának e' pontra vonatkozó megjegyzését, ki a' szombatosság' ellenébeni gyűlöletességet szitogatandó, midőn a' felekezet' tanait kellene rajzolni, szándékosan egyesek' *istent-nem-hívését* — melly konkolytól egy felekezet sem ment — 's azt is pedig csak amugy találomra odavetni nem áallja.

Egészen máskép áll a' dolog a' sz. háromságra nézve, melly a' szegény szombatosok' egyik leggyengébb oldala; hol azonban az Unitarismus, mint Erdélyben, egyik recepta religio' nyilvános dogmái közé tartozik, ez sem olly kárhuzatos beszámíthatásu. A' háromságot a' szombatos énekek nemcsak merőben tagadják, hanem élesen is gúnyolják; 's tagadhatlan, hogy az olly túlüzések, milyekkel a' szentháromsághívők dogmájuk' bebizonyítására éltek, inkább ártottak, mint használtak az ügynek. Így a' háromságosok' magyarországi vezérbajnoka Melius Péter, midőn a' szent könyvek **יהוה אחד**-jában, melly nem egyéb méltóság és erőteljesség' többe-sénél, nemcsak megannyi bizonyítványt keres a' háromságra, hanem azt tetteg is mindenütt *Szentháromság-Istennek* fordítja, 's az 1567-ki debreczeni zsinat' nyomtatott confessiójában is a' Jah és Jehovah kifejezéseknek még a' címlapon is *unus*, az Elohinnak pedig *trias* értelmet tulajdonít, ez erősségek méltán vettetnek félre. A' szombatos sehol az ószövetségben nem talál nyomára a' három-ságnak, mi egyik tanéknak így fejeztetik ki:

„A' régi szentek a' Krisztus előtt
Kik téged ismertek,
Azokban egy is *háromság* nevet
Csak ingyen sem hallott
Nem ismertek-e hát azok, Uram,
Tégedet jól addig? —
Megmondta volna még teremtséskor
Ha több lettél volna.“

Eredete e' hitcikknek szerintők Krisztus' születése utáni, ki-nek Atyáhozi viszonyát a' szent szövetségbe meghívott pogányok helytelenül fogván föl, az isteni egységet elébb a' *fiuval*, aztán a' hármasszám' kedvéért a' sz. *lélekkel* is szaporították; — mit a' szombatosok az annak előtte sok istent való pogányság' hajlamából magyaráznak, kik t. i. a' kezökből kiűtött polytheismus' pótlására, igyekeztek *legalább* *hármast* megmenteni magoknak. Erről azonban, úgy mondanak, az öskeresztyénség mit sem tudott, hanem először az alexandriai gyűlésben Sándor püspök' agyaskodása állítá élére a' dolgot, minek azonban már ott Nestorius többekkel együtt ellene

mondtak. Majd a' „bálványimádó“ nagy Constantint rávették, hogy Nikaeában új gyűlést tartasson, holott is „Athanasius, ki ördögös volt, Ariust megölte,“ hogy napfényre ne jöjön sz. írásbani tudatlansága. Így terjedt e' tan, hatalom és erőszak' paizsa alatt, maradékról maradékra; a' hívek' tunyasága nem kérdvén többé, helyese vagy nem a' hitágazat? Veszedelmes pedig, így szólnak, e' hiedelem 's könnyen visszavezet a' polytheismusra; mert, ha tetszés szerint szaporítjuk az istenség' számát:

„Hát ez is képes, hogy még valaha,
Üdö' forgásában,
Háromnál is több találtathatik,
Mint akkor az kettő.
Bocsásd meg Uram! bolondságukat
Hogy így kell szólanom.“

Krisztus' személyét a' mi illeti: a' szombatosok öt valóságos *Isten' fiának*, de nem Istennek, hanem *embernek* (Dávidfi) vallják, 's létezése' kezdetét a' Szüztöli születésétől datálják, még azt sem engedvén meg Ariussal, „hogy minden dolgoknak előtte, mindazáltal véges időben, nem létezőkből — 'εξ ουρανου, teremtetett volna az Atyától;“ sőt magának az unitariusok' enyhítő tanának: *praecognitus ab aeterno*, sincs nyoma codexünkben, hanem pusztá emberisége állítatik föl:

„Megtanúltuk azt mí, hogy csak egyedül vagy, (t. i. az Atya)
Társ nélkül mindennek hogy te bírója vagy;
Utánad nagyobbá szerelmes fiadat
Ember Jézus Krisztust töltöd; és hagyta azt:
Hívek ő fejökhöz tartanak mint királyt.“

Ámbár pedig, miben áll szorosan ez istenfiuság, közelebből meg nem határozzák, valamint a' socianismus is e' cikket minden sürgetések' daczára homályban hagyni jónak látta: hogy mindazáltal az ember Krisztus' személye iránt a' legmélyebb tisztelettel viseltettek, az idézett sorok is bizonyítják, valamint számtalan helyei codexünknek, melyekben *Krisztus urunk*, *Úr Krisztus*, *Nagy Messiás*, *Istennek szent fia*, 's több ilyes kifejezések számtalanszor előfordulnak; többek közt:

„Ezért mi tenéked nagy hálákat adunk,
Mennyen és az földön dicséretet mondunk,
Az *Jézus Krisztussal* örökké imádunk, *)
És örök életet csak tetőled várunk.“

Az ő tanjait idvezítőknek vallották, sőt zsinórmértékül állították föl az Apostoli írásk' megérthetésére is, mikép „Mózes' köny-

*) Kétes kifejezés, 's alkalmasint csak így értendő: Krisztus és mi imádunk; mert Dávidfi és a' szombatosok a' *non adorantes* közé tartoztak.

veihez alkalmazandók a' Prófétákéi. "Krisztus' *közbenjárói tisztét* illetőleg meszsze térnek el az orthodox keresztyén hittől, mert őt nem az emberi nemzet' bűneiért, hanem Socinként csak annyiban állítják közbenjárónak, a' mennyiben egyike volt a' legfenségesb igazsághirdetőknek, kik az Atya' akaratát, rég kiadott törvényét magyarázták; — és így a' *közbenjárói* tisztet *tanítóivá* devalválják, melly fölfogás hogy Krisztust Mózes — a' törvény' első hirdetője — mellett alárendelt szerepbe ejti, könnyen átlátható.

Fő czím, melly alatt a' Szombatosok Krisztust dicsőítik, a' *Messiási* 's mind az, mit a' keresztyénség megváltás és idvezítés nevek alatt tulajdonít Krisztusnak, e' messiási hivatásban van a' szombatosnak öszpontosúlva. A' régi szenteknek 's különösen a' zsidó népnek eleitől fogva ígértetett egy szabadító, ki nekik ellenségeiken diadalt, hű istenszolgálatukért fényes jutalmazást készít, 's őket a' letiprandó gonoszok és hitetlenek' ellenében anyagi és szellemi jóléttel boldogítja; 's ezt híven várni, megjöttekor hozzá csatlakozni, Isten' népének földadata. E' Messiás elküldetett Jézus Krisztusban; de mivel megjelenése' ideje a' jóslatokban világosan meghatározva nem volt, a' szerencsétlen zsidó nép, álnok lelkű, irígy Farizéusaitól, irástudóitól, kiknek köteleességek volt volna Jézust beljegyeiről, nevezetesen tanítása' fenséges voltáról 's a' mózesi törvénynyeli öszhangzatáról Messiásnak elismerni, félrevezettétvén, nemcsak el nem fogadta szabadítóját, hanem halálra is hurczolta. Látván ebből az Atya-isten az akkori zsidóság' szabadításra 's a' messiási jókra méltatlan voltát, a' Messiás' országát ismét bizonytalan időkre elhalasztotta, megfeszített fiát feltámasztván magához vette, 's a' zsidókat azzal boszulta meg, hogy Krisztus és Apostolai által az igaz tudományra, a' tulajdonképi zsidó vallásra, melynek hívéséhez volt köteve a' messiási javakbani részesülés, a' pogányokat is meghívta, 's azt hűn teljesítendőknék ígéretet tett a' zsidóktól egyszer megvetett Messiásnak, *ugyanazon Jézus Krisztusnak* még egyszeri elbocsátása iránt, ki is majdan a' hívekkel ezerévig fog boldogságban e' földön uralkodni. Eljövetele' napja a' senki előtt tudva nem levő *utolsó szombat*, midőn egyszersmind az *első feltámadás*, mellyben csak az elhunyt igazak részesülnek, megtörténendik; azontúl pedig a' *második feltámadás* ugyanazon igazakat örök boldogságra, a' hitetlenek és gonoszokat pedig örök kárhozatra viendi. Ez azon sarkalatos tan, mellyre a' többi szombatos hiedelmek is fűződnek. Ebből ugyan is egyenesen foly, hogy tehát maga már a' zsidó vallás elegendő volt volna mind a' Messiási ország', mind az örök élet' elnyerésére, mert hiszen ím Isten a' zsidóknak tettleg el is küldte a' Messiást, 's a' hiba csak ott van, hogy ők Mária' fiát annak lenni el nem ismerték. Föltétele tehát mind a' két rendbeli idvezülendésnek továbbra is csak az ószövetségi törvény vagy a' zsidó vallás' megtartása marad; Isten nem kufárkodik, hogy az emberi nemzettel

több rendbeli szövetséget kössön, örök-változatlanul áll az ő egyszer kiadott törvénye; Krisztus és az Apostolok' tanait *új szövetségnek* nevezni nem lehet, mert hisz azok nem egyebek voltak, mint épen az ószövetségi tanok' folytatólagos megerősítése, világosítása; maga Krisztus, mint codexünk többször hathatósan kiemeli, nem fölbonthatására, hanem megbizonyítására, 's ha a' zsidók' hitlensége engedévala, beteljesítésére jött az ószövetségnek; maga többször mondta, hogy könnyebb égne földnek elmúlni, mint a' törvény' csak egy pontjának is megváltozni. Az újszövetség nem egyéb lesz, mint egyenesen a' Messiás' boldog országlata, melly igaz hogy Jézus' eljöttével szándokoltatott megkezdetni, de közbejött hiba miatt Istentől azonnal félbe szakasztatott; tehát az nem hittanilag veendő 's nem a' hitágazatokra vonatkozik, melyekre nézve újszövetségnek helye nincs, hanem az ószövetségi ígéretek' boldog teljesületében várandó. Mivel tehát Krisztus semmi új tant föl nem állított, a' zsidó vallás' tanaihoz kell a' híveknek ragaszkodniok, a' szombatot és más zsidó innepeket megszentelniök, 's általán az ótörvény' parancsait tűzniök magok elébe; a' minthogy codexünkben 31 hymnus szombatnapra, 5 újhold' innepére, 11 a' paszcha vagy peszach és pogácsás innepre, a' többi 32 pedig sátoros, újév, ötvendik nap, zsengés-, öszvegyűjtés-, szedővedő- és más zsidó innepekre van készítve, végül néhány kiválólag oktató 's polemicus tartalmuakkal vegyűlten. Az újszövetségi sz. írásból ezen tanok ellen gördíthető nehézségeket röviden azzal metszik ketté szombatosink, hogy az apostolok' írási mélységes értelműek 's így könnyen félre magyaráztatnak; mi kikerülhető, ha mindazokat Krisztus' fentartott saját tanításaira, ezeket ismét Mózes' törvényére, mint fidei normára viszonyítjuk. A' mi különösen az erkölcsiséget illeti, az ugyanaz maradt, a' mi volt eleitől fogva, — a' szertartások' dolgában pedig a' melly ujitások történtek, azok világosan emberi találmányok.

„Nem hallotta egy szent is soha bibliából
Karácsony avagy pünköst, husvét' tartásából,
Nagy sok többekkel együtt kik jöttek pápátul,
Hogy ígértetett volna áldomás az Úrtól.“

ismét: „Ez emlékezetes szent innep (szombat) ekképen

Mind teremtetéstől fogva
Kele előbb-előbb, és mind zsidó, pogány
Nagy becsületben tartá;
De csak ím az minap, hogy nagy Constantinus
Vala Császár Rómában,
Letétetvén néppel az Sylvester pápa
Tünteté *vasárnap*á.“

ismét: „Ez nevezetes napot minden úgy becsülje,
Mint kiszent Atyánk myet (művét) tartja pecsételve,
Ki helyében *vasárnap* csak ez minap kele.“

ismét: „Új esztendőt az nagy Úrnak ki szentel igazán,
Tisri hónap törvény szerint tartja első napján,
Hátravetvén *küskarácsonyt*, mert pápa-találmány.“

ismét : „Ki nem látta ezt , hogy Biblia kívül
Holmi *innepalj* jött ki olasz közől,
Maga (noha) Rómában Isten törvényéről
Pápázás között szép bizonyosság fennül.

Kérdjék rá pápást , nagy-szépen megvallja,
Hogy ő *innepét* nem a' nagy Úr hagyta,
Hanem római pápák alkotmánya ;
De zsidó törvényt Istenének mondja.

Tagadatlanul ezt is ő megvallja,
Peszah *innepét* ugymint Isten hagyta,
Ő is tartotta. De azt Victor pápa
Zsidót megúnván más nyelvbe csapatta.

Ez rút változás lön akkor Rómában,
Hogy Commodus lön olaszok urává,
Eszkendőszámot Krisztusról számozva
Írtak hetvenben száz-felet akkorban.

Illy nyilván értvén mi hívek ezeket
Vessük el tőlünk olasz *innepeket*,
Zsidóval együtt féljük Istenünket,
Hagyjuk Victornak ő *húsvét* *innepét*.“

Ezekből látnivaló , hogy valamint a' keresztyén *innepek*' megvetésével szombatosink nagyon igazán vádoltatnak , úgy Geleji Katona' előadását az újszövetség fölöli tanjaikról csak bizonyos megszorítással kell értenünk ; mert a' tiszteletteljes hivatkozások az újszövetségi könyvekre 's azoknak szerzőivel sűrű bizonyítások, kiket *codexünk* mindenütt szenteknek nevez , épen nem azt mutatják, mintha az újszövetségen teljességgel kiadtak volna , csupán a' név' helytelenségét vitatták ; — hogy azonban az újszövetséget az ónak függelékül rendelték alá, az világosan kijő. Szintén megrovandó ábrándjaik közé tartozott a' *chiliasmus* is, de nem ama' vastagabb, melly testi gyönyöröket , hanem a' mérséklettebb , melly szellemi boldoglélet ígérő. Sőt úgy látszik , hogy kelendő volt nálok az *apocatasistisról* hiedelem is , mire a' *codex*' némelly helyei utalnak , mint :

„Péter Apostol ezt megmutatja
Nagy-szép világosan,
Szükség egekben Krisztusnak lenni
Mig ideje eljő.
Hogy *mindeneket ő megújítson*,
Helyére állasson.
Akkoron bírja a' Dávid' székit
A' Jákob' házában,
És uralkodik minden hívekkel
Az új szövetségben,
Lélekből álló nagy-dicsőséges
Mennyei országban.“

's ez az , mire főleg Geleji Katona' szavai czélzanak , miszerint elméjökben néminemű csodás phantasiákat és opiniókat foveáltak,

forraltak. Péchy Simon — versfőiben nevét viselő — egyik darabja is egyenesen Chiliasticus hymnus, még pedig elég csinos szerkezetű, következő folyvást előforduló meginyekkel (refrain):

„Bocsásd el szent Ur Messiásodat
Néped' váltságára“

és:

„Jöj el Messiah! Úr' hagyásáért,
hagyd örüljön lelkünk.“

Nem áll ellenben azon vád, mintha sem mennyországot sem poklot nem hittek volna; mire elég legyen codexünk' legutolsó lapjáról e' pár sort idézni:

„A' mi halálunk után,
Melly igen közel vagyon,
E' két dolog forog csak elő:
Az egyiknek a' vége
Örök élet, boldogság,
Örökkévaló gyönyörűség,
Másiknak veszedelem,
Végzetlen kárhozat,
Mind testi és lelki gyötrellem.“

Föltétele pedig a' halál utáni állapotnak sem praedestinatio, sem Krisztus' elégtéte, hanem egyszerűen a' törvénynek megtartása vagy megrontása, mely hitczikk a' szombatost a' keresztyén felekezetektől, látnivaló, messze távolítja. Ellátta ugyan szerintök is kinekkinek halálutáni sorsát Isten, de teljesen szabad akaratára hagyván az embert, ovakodott, hogy „oka ne legyen annak, ki magát elveszti.“ Mivel azonban nincs senki, ki a' törvényt úgy, mint Isten' szentsége kívánja, megtarthatná, és így kárhozatot nem érdemlenc: rendelte Isten a' *megtérést*, mellynél fogva a' bűnös menedéket talál Isten' kegyelmében ha bűnét megbánja és abba vissza többé nem esik, — mit codexünk ekkép fejez ki: „*Teremté Isten gyarlóságunk' orvoslására a' penitentsziát, hogy a' kit a' törvény megölne, a' kegyelem ingyen idvezítse.*“ — mely tannak nagy egyszerűsége nem csoda ha követőket talált.

Mennyiben van igaza Katonának, midőn a' szombatosoknak eledelválogatást s környülméletkedést tulajdonít? bajos meghatározni. Codexünk' hallgatása tán csonkaságára rovandó. Meg vagyok azonban győződve, hogy midőn codexünk' meglevő részeiben a' külső tisztaság is a' belső mellett kiemelőleg sürgettetik, egy helyen pedig minden további fölvilágosítás nélkül ugyan, de mégis valósággal a' *megáldott étel ital' javának választásáról* tétetik említés: nyomai ezek a' tiszta és tisztátalan állatokbéli eledelek' megkülönböztetésének; az pedig hihetlen, hogy midőn a' zsidó törvény' *minden pontjainak* szoros megtartása kivétel nélkül minden nyomon olly hathatósan köttetik a' hívek' szívére, mint sarkpont, mely kö-

rül az egész idvesség' dolga megfordul: hogy mondom az ótörvénynek illy szigorú sürgetése mellett épen az ószövetség' őspeesete, a' *környülméletkedés* szenvedne kivételt; annyival inkább, mivel testvére a' páscha és kovásztalan a' maga egész zsidó teljességében meghagyatik, 's mi több, épen a' páscha' alkalmával hivatkozás történik a' *Praesterian* nemzetségre, mely alatt mást nem érthetnek, mint a' mesés Prieszter János vagy János pap' országának lakóit, kik felől már Kalotaszegi Valkaink így énekel 1573-ban:

„Nálok zsidó törvény nincs feledetben,
Mert vannak a' környülméletkedésben“

hozzátevén, hogy e' szertartás a' nőnemre is kiterjesztetett:

„Csoda dolga Abyssenus nemzetnek,
Környülmélettetése asszonynépeknek,
Nem adhatunk nevezetet most ennek.“

Tény az is, hogy már a' Socin felekezetű papok az Atyának, Fiúnak és Szentlélek Istennek nevébeni keresztség helyett sok helyeken Ábrahám, Izsák és Jákob Istenének nevében vitték azt végbe, vagy egészen is elhanyaglották, úgy hogy az akkori státusvallás kénytelen volt keresztelezőket sok ideig ellenörködés alá venni; mely nyomban hogy a' zsidózók egy lépéssel tovább ne mentek volna, képzelni sem lehet. Másfelől meg kell vallanom, mikép a' szombatások' töredékesen szétszórt mai maradványai — mert léteznek — a' környülméletkedést csakugyan nem gyakorolják.

Erkölcstudományukat a' mi illeti: ez, a' Krisztus' fenséges tanjai által megihlett zsidó erkölcstan, codexünk után ítélve egyike a' legtisztábbaknak, melyben a' zsidó önzés a' keresztyén szeretet 's alázattal mérsékelte; keménynyakuság 's kevélység ha dogmáikban bár, de moráljokban nem mutatkozik; adakozás, ember-szeretet, szelidség, még az oktan állatok iránti kiméletesség is szüntelen sürgettetik; 's mi lehet annál nemesb, mit a' Megváltó után codexünk is tanít:

„Könyörögjünk azért
Tiszta buzgó szívből
Azokért, kik üldöznek.“

mi lehet megfelelőbb amaz, életbölcseiséget szívjóssággal párosító Krisztusi szabálynak, melyben kigyókként okosak 's galambokként szelídek lenni parancsoltatunk, mint a' mit imez sorok lehelnek:

„Mindenben eszes szavu,
Telepedett elméjü,
Légy nyájas, szép, könnyü erkölcsü.

Felette emberséges,
Beszéded mértékletes,
Igen józan, szelid és csendcs.“

Péchy Simon' mívelt erkölcsseinek igaz tüköre! ki bár a' fejedelmi termék' sikos padozatján utóbb eliszamlással vádoltatik is, de eredetileg magától Kemény Jánostól, ki őt vénségében személyesen ismerte, mint igen mívelt lelkű, nemes viseletű férfi dicsértetik, 's ellenképül állítatik fel Rákóczi' szennyes lelkű, zsugori, a' szegények' megnyomorításában mesterkedő cancellárja Kassai István mellett: „de ez bezeg — így szól Kemény, — nem vala ehhez hasonló sordidus ember, hanem úri viselésnek módjában volt mindenekben.“

Hagyd zárjam be hosszas előadásomat azon megjegyzéssel, hogy szombatosink' codexében semmi kifejezett vonatkozást nemzeti öntudatra, önérzetre 's haza iránti rokonszenvre, nem találtam. Az ő szemeik inkább egy képzetes haza felé, a' szentek' laka Jeruzsálem felé vagnak irányozva, 's a' Messiás' országa' eljövelele utáni túlnyomó esengés feledteteli velök a' földi hazának emberien édes kötelekeit; — mi is természetes kifolyása szintűgy érintett tanaiknak, nevezetesen évezredelmi reményeiknek, mint azon szomorú nyomatásnak, melyet honukban a' türelmetlenség 's üldöztetés' lelkétől kiállaniok kellett. Kopár szirt legyen bár Ithacaként, legyen földult rom a' hon, mint Chiosz a' szabadságháborúban, vagy Hunnia a' saját 's mohácsi napok után: magzatinak lángoló szerelme fogja azt ölelni, 's a' szirtet gazdag viránynyal, a' romokat életdús telepekkel hinteni el; de honnan fagyasztó szellő leng a' szellem' virágaira, honnan durva kezek öldökölve sujtnak a' lélek' szabadságára, legyen bár a' kerek föld' legfényesb álladalma, hideg idegenségnél egyebet táplálni nem képes, 's az elfordult szívek, mintsem hozzá hajlanának, szombatosinkként *csodás phantasiákat foveálva*, vágyaikat, szerelmöket tűnékeny ábrándképek felé tékozolni készebbek. Talán, ha szabad vallásgyakorlatuk biztosították, talán ha az erdélyi rendek' 's országos törvények' mostohaságát folyvást keserűn tapasztalni nem kénytetének: kifejlett volna keblökben, 's átfolyt volna hit- és erkölcstanuk' alkotmányába, tisztítólag 's nemesítőleg, minden varázsa azon imádandó szent eszmének, melyet mi érzünk 's értünk e' szó alatt: *h o n s z e r e l e m*.

— Ezen előadáshoz az *elnök* Ö Exja azt adta hozzá, hogy szombatosok mind maig léteznek Erdély' több helységeiben Maros és Udvarhely székek' határain. Külsőkép minden helységben a' divatozó vallási felekezethez tartoznak, és így részint r.-catholicusok, részint reformatusok, részint unitariusok: azonban a' szombatot szorosán megtartják, akkor nem dolgoznak, sertést nem tartanak, azal nem foglalkodnak, zárt ajtóknál tartanak isteni tiszteletet, melyről azonban semmi részletet nem lehet megtudni, olly titokban tartják azt. A' mult század' lefolyta alatt több ízben történt ellenök panasza a' kormányseknél. Az approbatális törvény' értelmében keményen fogatott a' dolog, 's így különböző üldözéseknek voltak kitéve: nagyobb részt szabad székelv letök daczára szombaton köz munkára

hajtattak, sertések mellé tétettek, börtönöztettek, kínoztattak: de mind ez nem használt semmit. Mintegy négy öt évvel ez előtt a' római cath. püspök újabb panaszt tett miattok, előadván hogy még most is mind folytatják előbbi tévelygéseiket, őket az approbatális törvények' értelmében vallásuk' elhagyására szoríttatni kérvén. A' kormányzék jónak látta a' püspöknek visszaírni, úgy a' reformatus és unitarius püspököknek is meghagyni, hogy őket mint külsőkép úgy is híveiket, a' keresztyén vallás' szorgalmatos tanítása által ügyekezzenek tévelygéseikről meggyőzni, akármi keményebb fellépés a' polgári hatóság' részéről az újabb kor' szelídebb szellemével össze nem férvén.

KIS GYÜLÉS, SEPT. 14. 1850.

A' philosophiai és társadalmi osztályok' részére.

Nmélt. gr. Teleki József úr ö exja' elnöklete alatt

Jelen az illető osztályokból Döbrentei, Horváth, Kállay, Szász, Szontagh rr. tt. — Eövi Illés Pál, Karvassy, Lukács, Pauler, Purgstaller, Szécsy, Szőnyi lev. tt. — Egyéb osztályokból: Kubinyi Agoston tt. — Bajza, Balogh, Erdy, Jerney, rr. tt. — Karácson, Lugossy, Reguly, Repicky, Tasner, Walther lev. tt. — Toldy Ferencz titoknok.

TOLDY FERENCZ titoknok

a' következő életrajz' olvasásával nyitotta meg az ülést:

Tisztelt Academia! Dohovics Vazul néhai társunk megérdemi, hogy nevét kegyelettel említsük halottaink között. Ő azon nép' fia, mely nemzetünkkel közel ezer év előtt együtt hódított magának hazát a' Kárpatokon innen, 's bár eredet, nyelv és vallásban töle különböző, leghívebb társunk volt jó és rossz napjainkban, míg szíve' saját ösztönét, kényszer és csábtól menten, követhette. Dohovics is orosz volt a' magán élet és egyháza' körében; de magyar mint e' honnak fia, mint tudós, és mint író. A' mit élte' folyásáról mondhatok, im ezekből áll: kevésből ha változatosságban keressük érdekét, sokból ha munkásságban.

Dohovics Ötvösfalván született Marmarosban, Huszt mellett, martius' első napjaiban, 1783., hol szülei mint becsületes földművelők laktak. Oroszúl olvasni írni otthon tanulván meg, már tizenhárom éves volt, mikor Huszton magyar osztályt kezdé járni; innen a' szigeti középtanodába küldetett, melynek elvégzése után a' bölcsészeti folyamat Váradon, a' hittudományit Nagyszombatban és Ungvárt fejezván be, 1811-ben áldorrrá szenteltetett fel, 's Dolhán kezdette meg lelkipásztori hivatalát, melyhez már három évvel utóbb az alesperesti hivatal járult. Onnan 1814-ben Lucskára, 1828-ban Munkácsra, végre Husztra tétetett által, hol mult évi decemberhó' 13-kán, egyheti betegeskedés után a' sárgakór vetett véget munkás életének, élte' hatvannyolczadik évében.